

JEGYZETEK

Tekintettel arra, hogy kötetünk néhány fejezete teljes egészében az urbáriumok és konskripciók anyagára épül, a könnyebb tájékozódás érdekében és az ismétlések elkerülése végett eltekintettünk attól az általánosan bevett szokástól, hogy esetenként jegyzet formájában utaljunk használt forrásunkra, ehelyett a szövegben minden alkalommal zárójelben feltüntetjük annak az összeírásnak az évet, amelyből anyagunk való. A helységnév és a dátum alapján aztán forrásaink betürendbe szedett alábbi jegyzékében könnyűszerrel megtalálható az idézett dokumentum. Az évszám feltüntetésére részben azért van szükség, mert egy helységnek több összeírását is felhasználtuk, részben pedig azonnal tájékoztat az irat keltezésének idejéről, ami — lévén két századról szó — ugyancsak elengedhetetlen. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez az évszám semmiképpen sem tévesztendő össze a szóban forgó épület keletkezési idejével, csupán annyit jelent, hogy a megadott időpontban az épület *már* állt, illetőleg *még* megvolt. Más kérdés az, hogy a szövegből néha következtethünk az építési időre is. Megtörténik azonban, hogy ugyanaz a forrás egy telken több udvarházat is leír, vagy hogy ugyanabban a helységben több udvarház, esetleg kastély is és udvarház is volt, mint például Branyicska esetében. Ilyenkor mondandónkat igyekeztünk úgy megfogalmazni, hogy elkerüljük a félreértéseket. Sokszor előfordul az is, hogy a két összeírás közötti időben az udvarházat teljesen átépítették, vagy újat építettek a régi helyén, s ugyanannak a helységnek az udvarháza egyszer az egyik, máskor a másik típusú épületek között szerepel. Ilyenkor szintén jelezzük, hogy az átépített vagy az újraépített udvarházzal van szó.

A KONSKRIPCÍÓK, URBÁRIUMOK ÉS INVENTÁRIUMOK JEGYZÉKE

Abafája 1784-es konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 12. No. 127.

Abosfalva 1781-es konskripciója, AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Ádámos XVII. század végétől való urbárium. AkadLt. Béli-levéltár, limbus.

Ádámos 1752-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.

Ádámos 1772-es konskripciója. AkadLt. A Bethlen család bonyhai levéltára, No. 668/56 M.

Ádámos 1836-os konskripciója. AkadLt. A Bethlen család bonyhai levéltára, limbus.

Ajton 1797-es konskripciója. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. IX. No. 2.

Alamor 1806-os konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, limbus.

Algyógy 1722-es urbárium. AkadLt. Bornemisza-levéltár, Fasc. XXIX. No. 8.

Alparét 1752-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, No. 247.

Alparét 1784-es konskripciója Szentbenedek 1784-es összeírásában. AkadLt. Kornis-levéltár, Fasc. 75. No. 1.

Alsóárpás 1683-as urbárium. Sorostély 1683-as összeírásában. AkadLt. A Teleki család hosszúfalvi levéltára, Fasc. 50/IV. No. 3.

Alsóárpás 1752-es konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. XII. No. 14.

Alsóboldogasszonyfalva 1806-os konskripciója. Szabó: Ad. II. 18.

- Alsóidecs* 1736-os konskripciója Noszoly 1736-os összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 1.
- Alsózsúk* 1685-ös urbárium. S z a b ó: Ad. II. 11.
- Alsózsúk* 1744-es konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 22, No. 75.
- Alsózsúk* 1790-es konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 23. No. 25.
- Alvinc*, az uradalomhoz tartozó javak 1696-os inventárium. AkadLt. Korda-levéltár, Fasc. 73. No. 12.
- Andrásfalva* 1699-es urbárium Szentdemeter 1699-es összeírásában. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, limbus.
- Arany* 1726-os urbárium Kernend 1726-os összeírásában. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 10. No. 1.
- Baca* 1714-es és 1718-as urbárium. AkadLt. A Lázár család gyalakutai levéltára, Fasc. 2. No. 3, 4.
- Backamadaras* 1759-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. B. No. 2.
- Bánffyhunyad* 1730-as konskripciója, AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. BB. No. 7.
- Beresztelke* 1725-ös konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. PP. No. 8.
- Bethlen várának* 1661-ből való inventárium. AkadLt. Béldi-levéltár, limbus.
- Bethlen várának* 1690-es inventárium. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.
- Bethlen várának* 1696-os inventárium. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.
- Bethlenszentmiklós*, a kastély 1765-ös konskripciója. AkadLt. A Bethlen család bonyhai levéltára, limbus.
- Bokaly* 1737-es konskripciója Küküllőszéplak 1737-es összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 3.
- Bonchida* 1715-ös urbárium Zentelke 1715-ös összeírásában. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. XLIII/15.
- Bonchida* 1736-os konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 1. No. 42.
- Bonchida* 1764-es konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 11.
- Bongárd* 1736-os konskripciója Noszoly 1736-os összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 1.
- Borberek* 1694-es urbárium. AkadLt. Korda-levéltár, II. R. Fasc. 16. No. 1.
- Borberek* 1697-es urbárium. AkadLt. Mikó Imre levéltára, limbus.
- Borberek* XVII. század végi urbárium. AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Kollégium iratai, Fasc. VIII. No. 5.
- Borberek* 1700-as urbárium. AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Kollégium iratai, Fasc. VIII. No. 8.
- Borberek* 1701-es urbárium. AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Kollégium iratai, Fasc. VIII. No. 7.
- Borberek* 1702-es konskripciója. AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Kollégium iratai, Fasc. VIII.
- Borosbenedek* (Benedik) 1690-es urbárium. AkadLt. Wesselényi-levéltár, limbus.
- Boroskrakkó* 1692-es urbárium. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. 12.
- Bögöz* 1701-es urbárium. AkadLt. Korda-levéltár, I.R. XLV.
- Bögöz* 1740-es konskripciója Hídalmás 1740-es összeírásában. AkadLt. Korda-levéltár, II. R. Fasc. 67. No. 36.
- Bögöz* 1754-es konskripciója. AkadLt. Korda-levéltár, I.R. No. XLV.
- Bögöz* 1772-es konskripciója. AkadLt. Korda-levéltár, I.R. No. XLV. aaa-yyy.
- Bögöz* 1792-es konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. V. No. 1.
- Bögöz* 1805-ös konskripciója, AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, IV. R. Fasc. 31. No. 139.
- Bögöz* 1820-as konskripciója. AkadLt. Korda-levéltár, limbus.
- Bögöz* 1826-os konskripciója. AkadLt. Korda-levéltár, limbus.
- Branyicska* 1726-os konskripciója Kémend 1726-os összeírásában. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 10. No. 1.
- Branyicska* 1744-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.
- Branyicska* 1756-os konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 70. No. 2.

Hídalmás 1740-es konskripciója. AkadLt. Korda-levéltár, II. R. Fasc. 67. No. 36.

Branyicska 1757-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.

Budatelke 1758-as konskripciója. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, No. 42. M.

Burjánosbuda XIX. század elejéről való konskripciója. AkadLt. A Jósika család fenesi levéltára, limbus.

Buza 1698-as konskripciója. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, Fasc. 53. No. 208. B.

Buza XVIII. századi konskripciója, AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.

Búzásbesenyő 1744-es konskripciója Marosszentkirály 1744-es összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Búzásbocsárd, az udvarház 1656-os inventárium. AkadLt. Mikó Imre levéltára, limbus.

Cégény 1698-as urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 21. No. 12.

Csíkkozmás 1688-as urbárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. V. No. 14

Datk 1734-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. D. No. 1.

Dés, a Kornis udvarház inventárium 1784-ből Szentdenedek 1784-es összeírásában. AkadLt. Kornis-levéltár, Fasc. 75. No. 1.

Déva, az uradalom XVII. századi urbárium. AkadLt. Ötvös Ágoston gyűjteménye.

Doboka, az udvarház inventárium 1656-ból. AkadLt. Mikó Imre levéltára, limbus.

Doboka 1767-es konskripciója Póka 1767-es összeírásában. AkadLt. Mikó Imre levéltára, limbus.

Drassó 1647-es inventárium a Kassai István generális árváira maradt javak összeírásában. AkadLt. A Lázár család gyalakutai levéltára, Fasc. 48. No. 16.

Drassó 1684-es urbárium. AkadLt. A Lázár család gyalakutai levéltára, Fasc. 13. No. 5.

Egeres 1699-es urbárium. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, Fasc. 55.

Erdőszengyel 1732-es konskripciója Szászszenyák 1732-es összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 11. No. 67.

Erdőszentgyörgy 1744-es konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 28. No. 43.

Erdőszentgyörgy 1748-as konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 14.

Erdőszentgyörgy 1774-es konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 14.

Erdőszentgyörgy 1775-ös konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 55. No. 16.

Faragó 1759-es konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 72. No. 30.

Fagaras, az uradalom 1637-es inventárium. Makkai: RGYi. 473—474.

Galac 1676-os urbárium. AkadLt. Wesselényi-levéltár, limbus.

Gelence 1797-es konskripciója. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.

Gerebenes 1795-ös konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, limbus.

Gerebenes XVIII. századi konskripciója. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, limbus.

Gernyeszeg 1754-es konskripciója. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. VIII. No. 1.

Görgény várának 1652-es inventárium. AkadLt. Törzsgyűjtemény.

Görgényszentimre, az udvarház 1692-es inventárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 13. No. 1.

Görgényszentimre, az udvarház 1697-es inventárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára. Fasc. 13. No. 3.

Grid, az udvarház inventárium 1716-ból, AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 12. No. 4.

Gyalu 1727-es urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 53. No. 9.

Gyalu 1737-es urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 53. No. 10.

Gyeke 1696-os urbárium Kornis Gáspár javainak 1696-os inventáriumában. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, Apor-levéltár, Fasc. V. No. 167.

Gyéresszentkirály 1788-as konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, No. on. 235—1907.

- Gyerőmonostor* 1658-as urbárium. AkadLt. Kemény Pil levéltára. No. 57.
- Hídalmás* 1796-os konskripciója. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, IV. R. Fasc. 44. No. 23.
- Holtmaros* 1723-as urbárium. Lúdvég 1723-as összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 29. No. 70.
- Homoródszentpál* 1678-as urbárium. AkadLt. A Wesselényi család hadadi levéltára, No. 61.
- Homoródszentpál* 1687-es urbárium. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 28. No. 35.
- Hortobágyfalva* 1763-as konskripciója. AkadLt. Bornemisza-levéltár, Fasc. XXIX. No. 19.
- Hosszúaszó* 1718-as inventárium. S z a b ó: Ad. II. 10.
- Hosszúaszó* 1797-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XX. No. 35.
- Hosszúfalu*, az udvarház 1723-as inventárium. AkadLt. Teleki László levéltára, No. on. 237—1907.
- Hosszúfalu* 1728-as konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, No. on. 235—1907.
- Hosszúfalu* 1744-es konskripciója. AkadLt. A Teleki család hosszúfalvi levéltára, Fasc. 50/II.
- Kackó* 1747-es konskripciója Kara 1747-es összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, limbus.
- Kaplyon* 1729-es urbárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. C. No. 12.
- Kászon* 1773-as konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 8.
- Kászonimpér* (Imper) 1731-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.
- Kece* 1740-es konskripciója Hídalmás 1740-es összeírásában. AkadLt. Korda-levéltár, II. R. Fasc. 67. No. 36.
- Kémend* 1726-os urbárium. Pagocsa 1727-es urbáriumában. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 10. No. 1.
- Kendilóna* 1716-os urbárium. AkadLt. Teleki László levéltára, limbus.
- Kendilóna* 1793-as konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. 27. No. 14.
- Kentelke* 1679-es urbárium. AkadLt. limbus.
- Kentelke*, az udvarház 1690-es inventárium. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.
- Keresd* 1797-es konskripciója. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.
- Ketel* 1793-as konskripciója. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.
- Királyfalva* 1647-es inventárium a Kassai István generális árváira maradt javak összeírásában. AkadLt. A Lázár család gyalakutai levéltára, Fasc. 48. No. 16.
- Kisbarcsa*, az udvarház 1624-es inventárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 99. No. 3.
- Kisenyed* 1694-es urbárium. Borberek 1694-es összeírásában. AkadLt. Korda-levéltár, II. R. Fasc. 16. No. 1.
- Kisenyed* 1738-as konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.
- Kissáros* 1760-as konskripciója. AkadLt. Suky-levéltár, Fasc. P 2. No. 10.
- Kocsoláta*, az udvarház inventárium a kománai uradalom 1648-as urbáriumában. M a k k a i: RGyi. 531.
- Kolozsborsa* 1747-es konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.
- Kolozskara* 1747-es konskripciója. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, limbus.
- Kolozsvár*, az Apor ház 1692-es inventárium. AkadLt. Korda-levéltár, No. CCCLX. 1.
- Kolozsvár*, a Béli ház 1688-as inventárium. AkadLt. Béli-levéltár, limbus.
- Komána*, az udvarház 1632-es inventárium. M a k k a i: RGyi. 464.
- Komlód* 1688-as urbárium. AkadLt. Béli-levéltár, limbus.
- Koppánd* 1792-es konskripciója Sülelmed 1792-es összeírásában. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. V. No. 1.
- Koródszentmárton*, az udvarház 1638-as inventárium. Mezőörményes 1638-as inventáriumában. Makkai: RGyi. 566.
- Koródszentmárton* 1696-os urbárium. Kecsed 1696-os urbáriumában. AkadLt. Korda-levéltár, No. CCCLX.

Koródszentmárton 1740-es konskripciója Hídalmás 1740-es összeírásában. AkadLt. Korda-levéltár, II. R. Fasc. 67. No. 36.

Koronka, az udvarház 1680-as inventárium. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Koronka 1724-es urbárium. AkadLt. Toldalagi levéltár, Fasc. 29. No. 12.

Koronka 1748-as konskripciója Nagycerse 1748-as összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 37. No. 29.

Koronka 1750-es konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Kővár várának 1694-es inventárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 13. No. 7.

Kraszna 1745-ös konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 16.

Küküllőszéplak 1737-es konskripciója. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 3.

Küküllővár 1726-os urbárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. K. No. 107.

Küküllővár 1759-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. K. No. 118, 119.

Küküllővár 1794-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. K. No. 194.

Ladamos 1800-as konskripciója. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.

Lengyelfalva 1792-es konskripciója Sülelmed 1792-es összeírásában. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. V. No. 1.

Ludas 1755-ös konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, limbus.

Ludas 1759-es konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. 27. No. 2.

Lúdvég 1723-as konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 29. No. 70.

Magyarbükkös (Alsóbükkös) 1646-os urbárium. AkadLt. A Kemény család csekelaki levéltára, Fasc. DD. No. 102.

Magyarbükkös 1747-es konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 7.

Magyarfülpös, Abosfalvi Radvánczi István udvarházának 1599-es inventárium. Közli: Torma Károly: XVI. századi összeírások. TT. 1879. 560—569.

Magyaros 1784-es konskripciója Szentbenedek 1784-es összeírásában. AkadLt. Kornis-levéltár, Fasc. 75. No. 1.

Magyarszentpál 1768-as konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, Pro. Act. Sub. N. No. 3.

Magyarvista 1731-es konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 52. No. 11.

Malomfalva 1718-as urbárium. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 28. No. 37.

Malomfalva 1798-as konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 27. No. 5.

Marosillye várának 1647-es inventárium. AkadLt. Bethlen-levéltár, limbus.

Marossolymos 1808-as konskripciója. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. 1. No. 11.

Marosszentkirály 1725-ös urbárium. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 1. No. 14.

Marosszentkirály 1744-es konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Marosszentkirály 1753-as konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Marosvécs, az uradalom 1648-as inventárium és urbárium. M a k k a i: RGyi. 637—638.

Martonfalva 1725-ös urbárium. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 5. No. 22.

Martonfalva 1726-os urbárium Pagocsa 1726-os urbáriumában. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 10. No. 1.

Martonfalva 1736-os konskripciója Noszoly 1736-os összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 1.

Meggykerék 1647-es inventárium a Kassai István generális árváira maradt javak összeírásában. AkadLt. A Lázár család gyalakutai levéltára, Fasc. 48. No. 16.

Melegföldvár 1736-os konskripciója Noszoly 1736-os összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 1.

Melegföldvár 1737-es konskripciója Küküllőszéplak 1737-es összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 3.

Mezőbánd, az udvarház 1647-es inventárium az uzdiszentpéteri udvarház inventáriumában. Makkai: RGyi. 610—611.

Mezőbánd 1741-es konskripciója. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, Fasc. 14. No. 248, 250.

Mezőbodon, az udvarház 1679-es inventárium. AkadLt. Wesselényi-levéltár limbus.

Mezőbodon, az udvarház 1692-es inventárium, AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.

Mezőbodon 1712-es urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc 54. No. 12.

Mezőbodon 1764-es konskripciója. AkadLt. Korda-levéltár, No. CCXXVI.

Mezőbodon 1786-os konskripciója. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, VIII. R. Fasc. 34.

Mezőőr 1767-es konskripciója Póka 1767-es összeírásában. AkadLt. Mikó Imre levéltára, limbus.

Mezőörményes 1638-as urbárium. M a k k a i: RGyi. 560—563.

Mezőörményes 1718-as urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 28. No. 1.

Mezőörményes 1721-es urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 28. No. 2.

Mezőörményes 1728-as urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 28. No. 5.

Mezőörményes 1751-es konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 28. No. 4.

Mezőszengyel, az udvarház 1656-os inventárium. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, IV. R. Fasc. CCCIV. No. 123.

Mezőszengyel 1743-as konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 18.

Mezőszentjakab 1735-ös konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XI. No. 9.

Mezőszentjakab 1792-es konskripciója Sülelmed 1792-es összeírásában. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. V. No. 1.

Mezőszopor 1767-es konskripciója Póka 1767-es összeírásában. AkadLt. Mikó Imre levéltára, limbus.

Mezőzáh 1705-ös urbárium. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Mezőzáh 1753-as konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Mezőzáh 1792-es konskripciója Sülelmed 1792-es összeírásában. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. V. No. 1.

Mihályfalva, az udvarház 1648-as inventárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XXII. No. 57.

Mikefalva 1736-os konskripciója Noszoly 1736-os összeírásában. AkadLt. Urbaria et Conscriptioes, Fasc XIII. No. 1.

Mócs 1752-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, No. 247.

Mócs 1783-as konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XXXI. No. 1.

Mócs 1823-as konskripciója. Perényi Anna erdélyi birtokainak összeírása és becslése 1823—24-ből. AkadLt. Kéziratok, No. 685.

Nagyalmás 1765-ös konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XXIX. No. 36.

Nagybún 1692-es urbárium. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.

Nagyceg 1756-os konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 27. No. 45.

Nagycsán 1824-es konskripciója. AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Kollégium iratai, limbus.

Nagyercse 1748-as Konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 37. No. 29.

Nagyercse 1750-es konskripciója Koronka 1750-es összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Nagyernye 1758-as konskripciója. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, No. 42 M.

Nagyfalu 1725-ös urbárium Marosszentkirály 1725-ös összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 1. No. 14.

Nagyida 1732-es konskripciója Tancs 1732-es összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 11. No. 70.

Nagyida 1748-as konskripciója Abafája 1748-as összeírásában. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 12. No. 127.

Nagyiklód 1732-es konskripciója Szászszejtjakab 1732-es összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 11. No. 67.

Nagyiklód 1737-es konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 11. No. 75.

Nagyiklód 1748-as konskripciója Abafája 1748-as összeírásában. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 12. No. 127.

Nagyiklód 1775-ös konskripciója. AkadLt. Urbaria et Conscriptioes, Fasc. VII. No. 3.

Nagylózna 1786-os konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára Fasc. XXXI. No. 5.

- Nagynyulas* 1725-ös urbárium. AkadLt. Teleki László levéltára, limbus.
- Nagyrápolt* 1737-es konskripciója Küküllőszéplak 1737-es összeírásában. AkadLt. Urbaria et Conscriptioes, Fasc. XII. No. 3.
- Nagysomkút* 1728-as urbárium Hosszúfalu 1728-as urbáriumában. AkadLt. Teleki László levéltára, limbus.
- Nagysomkút* 1784-es konskripciója Szentbenedek 1784-es összeírásában. AkadLt. Kornis-levéltár, Fasc. 75. No. 1.
- Nagyteremi* 1647-es inventárium a Kassai István generális árváira maradt javak összeírásában. AkadLt. A Lázár család gyalakutai levéltára, Fasc. 48. No. 16.
- Nalácvád* 1775-ös konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 83. No. 38.
- Négerfalva* 1697-es urbárium. AkadLt. Wesselényi-levéltár, limbus.
- Noszoly* 1736-os konskripciója. AkadLt. Urbaria et Conscriptioes, Fasc. XIII. No. 1.
- Nyárádszentbenedek* 1748-as konskripciója Nagycerse 1748-as összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 37. No. 29.
- Nyujtód* 1684-es urbárium. AkadLt. Korda-levéltár, I.R. Fasc. CCXLV.
- Oprakercisora* 1683-as urbárium. AkadLt. A Teleki család hosszúfalvi levéltára, Fasc. 50/IV. No. 2.
- Oprakercisora* 1739-es konskripciója. AkadLt. A Teleki család hosszúfalvi levéltára, Fasc. 50/IV. No. 5.
- Oprakercisora* 1779-es konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, No. 52.
- Oprakercisora* 1801-es konskripciója. AkadLt. A Teleki család hosszúfalvi levéltára, limbus.
- Pacal* 1629-es urbárium. AkadLt. Gyulay—Kuun-levéltár, limbus.
- Pagocsa* 1726-os urbárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 10. No. 1.
- Pagocsa* 1761-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. LXVIII. No. 1.
- Pagocsa* 1792-es konskripciója Sülelmed 1792-es összeírásában. AkadLt. Teleki László-levéltára, Fasc. V. No. 1.
- Pálos* 1696-os urbárium Kornis Gáspár javainak 1696-os inventáriumában. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár. Apor-levéltár, Fasc. V. No. 167.
- Paszmos* 1806-os konskripciója. AkadLt. A Teleki család hosszúfalvi levéltára Fasc. 50/2.
- Perecsen* 1735-ös konskripciója. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, No. 2071.
- Perecsen* 1779-es konskripciója. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Fasc. 95. No. 1.
- Perecsen* 1806-os konskripciója. AkadLt. Korda-levéltár, No. 1.
- Pócastelke* 1670-es és 1702-es összeírása. S z a b ó: Ad. II. 10.
- Póka* 1767-es konskripciója. AkadLt. Mikó Imre levéltára, limbus.
- Pókafalva* 1752-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára Fasc. XXV. No. 13.
- Porumbák* az udvarház inventárium a fogarasi, kománai, porumbáki uradalmak 1632-es urbáriumában. M a k k a i: RGyi. 468.
- Porumbák*, az uradalom 1638-as inventárium. M a k k a i: RGyi. 484—485.
- Porumbák*, az uradalom 1648-as inventárium. M a k k a i: RGyi. 512—513.
- Remete* 1739-es konskripciója. AkadLt. A Teleki család hosszúfalvi levéltára, Fasc. 50/II.
- Remete* 1837-es konskripciója. AkadLt. A Teleki család sáromberki levéltára, limbus.
- Retteg* 1656-os urbárium Doboka 1656-os urbáriumában. AkadLt. Mikó Imre levéltára, limbus.
- Románbrettye* 1702-es urbárium. AkadLt. Bornemisza-levéltár, Fasc. XXIX. a. No. 4.
- Románcsesztve* 1694-es urbárium. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára Pasc 1. No. 3.
- Románcsesztve* 1699-es urbárium. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára limbus.
- Romángorbó* 1812-es konskripciója. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.
- Románszilvás* 1700-as urbárium. AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Kollégium iratai, Fasc. VIII. No. 9.
- Románvásárhely* 1784-es konskripciója Szembenedek 1784-es összeírásában. AkadLt. Kornis-levéltár, Fasc. 75. No. 1.

- Sajókeresztúr* 1651-es urbárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. K. No. 55.
- Sajókeresztúr* 1753-as konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.
- Sajókeresztúr* 1794-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.
- Sárpatak* 1736-os konskripciója Noszoly 1736-os összeírásában. AkadLt. Urbana et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 1.
- Semesnye* 1756-os konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 18. No. 13.
- Siménfalva*, az udvarház 1636-os inventárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XVIII. No. 1.
- Siménfalva* 1726-os urbárium Pagocsa 1726-os urbáriumában. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 10. No. 1.
- Siménfalva* 1761-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. LXVIII. No. 1.
- Sólyomkő* 1647-es urbárium. AkadLt. Suky-levéltár, Sub Litr. G.H. No. 5.
- Sorostély* 1683-as urbárium. AkadLt. A Teleki család hosszúfalvi levéltára, Fasc. 50/IV. No. 3.
- Sülelmed* 1792-es konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. V. No. 1.
- Szamosfalva* 1783-as konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.
- Szamosfalva* 1785-ös konskripciója. AkadLt. Bornemisza-levéltár, Fasc. XXIX. b. No. 20.
- Szászcsanád* 1721-es urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 47. No. 13.
- Szászcsanád* 1731-es konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 47. No. 2.
- Sziszcsanád* 1736-os konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 47. No. 15.
- Szászcsanád* 1743-as konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 47. No. 16.
- Szászcsanád* 1781-es konskripciója. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 48. No. 19.
- Szászencs* 1784-es konskripciója. Szentbenedek 1784-es összeírásában. AkadLt. Kornis-levéltár, Fasc. 75. No. 1.
- Szászkerked* 1776-os konskripciója. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, No. 1545.
- Szászmártonfalva* 1797-es konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 27. No. 4.
- Szászmáté* 1715-ös urbárium. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.
- Szásznádas* 1712-es urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 55. No. 8.
- Szásznyíres* 1784-es konskripciója Szentbenedek 1784-es összeírásában. AkadLt. Kornis-levéltár, Fasc. 75. No. 1.
- Szászpéntek* 1744-es konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár. Teleki levéltára, Fasc. 28. No. 43.
- Szászpéntek* 1788-as konskripciója. Sz a b ó: Ad. II. 18.
- Szászszejtjakab* 1732-es konskripciója Nagyiklód 1732-es összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 11. No. 67.
- Szászszejtjakab* 1748-as konskripciója Abafája 1748-as összeírásában. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 12. No. 127.
- Szászszejtjakab* 1786-os konskripciója. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, VIII. R. Fasc. 34.
- Szászújfalu* 1831-es konskripciója. AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Kollégium iratai, limbus.
- Szászvevessződ* 1738-as konskripciója. AkadLt. Bornemisza-levéltár, Fasc. XX. No. 12.
- Szászvevessződ* 1752-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család, hitbizományi levéltára, Fasc. XXIII. No. 27.
- Szászvevessződ* 1761-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. LXVIII. No. 1.
- Szeben*, a Bánffy ház 1754-es inventárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. 58. No. 146.
- Székelyföldvár* 1792-es konskripciója. A Marosvásárhelyi Teleki—Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 27. No. 1, 2.
- Szentbenedek* 1696-os urbárium Komis Gáspár javainak 1696-os inventáriumában. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár. Apor levéltár, Fasc. V. No. 167.
- Szentbenedek* 1784-es konskripciója. AkadLt. Kornis-levéltár, Fasc. 75. No. 1.
- Szentdemeter* 1629-es urbárium. AkadLt. Kézirattár. No. 2509.
- Szentdemeter* 1699-es urbárium. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, Fasc. 53.

Szentdemeter 1744-es konskripciók. AkadLt. A Lázár család levéltára, No. G. 198.

Szentdemeter 1776-os, konskripciója. AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Kollégium iratai, limbus.

Szentdemeter 1781-es konskripciója Abosfalva 1781-es összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Szépkenyerűszentmárton 1823-as konskripciója. Perényi Anna erdélyi birtokainak becsúje és összeírása 1823-24-ből. AkadLt. Kéziratok, No.685.

Szilágysomlyó, a vár 1668-as inventárium. Közli: Thaly Kálmán: Szilágysomlyó várának 1668. leltára. TT. 1882. 178—188.

Szilágysomlyó, a Bánffy udvarház inventárium az 1727-es urbáriumban. AkadLt Bánffy-levéltár, Fasc. 46. No. 5.

Szombatfalva XVII. század végéről való urbárium. AkadLt., limbus.

Szurduk 1657-es urbárium. KÁLt. Kemény-levéltár, No. 1565/a.

Szurduk 1776-os konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XXXI.

Tancs 1732-es konskripciója. AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 11. No. 70.

Tancs 1737-es konskripciója Küküllőszéplak 1737-es összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 3.

Tasnád 1795-ös konskripciója. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc 1. No. 9.

Torda, Bethlen Miklós házának 1697-es inventárium. AkadLt. Deák Farkas gyűjteménye, limbus.

Uzdiszentpéter, az udvarház 1679-es inventárium. AkadLt. Teleki László levéltára, limbus.

Uzdiszentpéter 1810-es konskripciója. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 63. No. 7. Teleki László levéltára, No. H. 28.

Vajdahunyad 1681-es urbárium. KÁLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. 79. No. 54.

Vajdahunyad, a vár 1685-ös inventárium. AkadLt. Bornemisza-levéltár, Fasc. 38. No. 15.

Vajdaszentivány 1779-es konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, Fasc. IV. No. 2.

Várad, a vár muníció-készletének inventárium 1632-ből. AkadLt. Törzsgyűjtemény, limbus.

Várhegy 1736-os konskripciója Noszoly 1736-os összeírásában. AkadLt. Urbaria et conscriptiones, Fasc. XIII. No. 1.

Vécke 1629-es inventárium Szentdemeter 1629-es urbáriumában. AkadLt. Kézirattár, No. 2509.

Vécke 1699-es urbárium Szentdemeter 1699-es urbáriumában. AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, limbus.

Veresegyháza 1744-es konskripciója 1784-es átírásban. A Marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 28. No. 43.

Veresegyháza 1745-ös konskripciója Marosszentkirály 1745-os összeírásában. AkadLt. Toldalagi-levéltár, limbus.

Vermag 1726-os urbárium Pagocsa 1726-os összeírásában. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 10. No. 1.

Vice 1754-es konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 17.

Vingárd 1755-ös konskripciója. AkadLt. Teleki László levéltára, limbus.

Zalasd 1742-es konskripciója. S z a b ó: Ad. II. 9.

Zentelke 1715-ös urbárium. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. XLIII/15.

FORRÁSOK ÉS EMLÉKEK

A XVIII. századi levéltári források hasznosítása terén ki kell emelnünk Bírd József (1907—1944) több tekintetben úttörő munkásságát. A fasiszta embertelenség áldozatául esett kutatónak e források segítségével sikerült az erdélyi barokk jó néhány alapvető kérdését megoldania. A váradi, kolozsvári és marosvásárhelyi mesterkörök tagjainak felkutatása és működési körük felvázolása a levéltári anyag nélkül lehetetlen lett volna. Lásd: B í r ó: Nagyv. B í r ó: GerTK. B í r ó: Kvár.

Az urbáriumok és konskripciók művészettörténeti értékére már a múlt század második felétől kezdődően felfigyeltek a kutatók, s a *Történelmi Tár* lapjain egymás után jelentették meg a várak épületeinek, ingóságainak, fegyvereinek leltárait és összeírásait. A művészettörténettel vagy művelődéstörténettel foglalkozók pedig már eredményesen használták ezeket az adatokat. (K ó v á r i L á s z l ó: Erdély építészeti emlékei. Kvár., 1866. U ő.: Viseletek él szokások. Pest, 1860. R a d v á n s z k y.: MaCsH. V o i t: Otth. T a k á t s S á n d o r: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI—XVII. századból. Sajtó alá rendezte B e n d a K á l m á n. Bp., 1961. Ugyanitt lásd műveinek jegyzékét.) A kezdeti anyaggyűjtésnek és forráskiadásnak azonban minden dicséretes buzgósága mellett megvolt az a nagy hibája, hogy csak a legjelentősebb, kiemelkedő emlékekre szorítkozott, figyelmen kívül hagyva a források zömét, éppen azt az anyagot, melynek alapján XVII. és XVIII. századi kastélyaink és udvarházaink valódi képét rajzolhatjuk meg.

Az erdélyi vonatkozású összeírásanyag gyűjtése terén a legnagyobb munkát Kelemen Lajos végezte, aki ugyanakkor minden tőle telhetőt megtett, hogy ráirányítsa a művészettörténészek figyelmét ezekre a forrásokra. J a k ó Z s i g m o n d forráskiadványa (A gyalui vártartomány urbáriumai. Kvár., 1944) Erdély egyik jelentős műemlékének, a gyalui várnak az összeírásait teszi közzé. M a k k a i L á s z l ó könyve (I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Bp., 1954) témájánál fogva sajnos nem lehetett mindig tekintettel a művészettörténészeket érdeklő anyagra. A források egy részének kivonatos közlése megnehezíti művészettörténeti felhasználásukat.

Az általunk áttanulmányozott urbárium- és konskripció-anyag jó része a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltárában található. Itt hozzávetőlegesen 350 vár, kastély és udvarház leírását néztük át, átvizsgálva a következő fondok teljes anyagát: Bánffy-levéltár, Béli-levéltár, iktári Bethlen-levéltár, a Bethlen család keresdi levéltára, Bornemisza-levéltár, Deák Farkas gyűjteménye, a Jósika család hitbizományi levéltára, a Jósika család fenesi levéltára, Kendeffy-levéltár, Korda-levéltár, a Lázár család gyalakutai levéltára, a Lázár család szárhegyi levéltára, Suky-levéltár, Teleki László levéltára, a Teleki család hosszúfalusi levéltára, a Teleki család sáromberki levéltára, Toldalagi-levéltár, Urbaria et conscriptiones. Ezen kívül a Marosvásárhelyi Teleki — Bolyai Könyvtár Teleki levéltárának konskripcióit is számba vettük, s a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár anyagából felhasználtuk a Kornis-birtokok urbáriumait. Az anyagnak levéltári egységenként való gyűjtése a rendszeres munka feltétele volt; ugyanakkor ezzel együtt járt az a sajnálatos tény—meghatározott családok meghatározott birtokairól lévén szó —, hogy az összegyűjtött anyag nem oszlik el arányosan Erdély különböző vidékei között. Ezt az egyenetlenséget minden igyekezetünk ellenére sem tudtuk eltüntetni.

A barokk építészeti iratanyagát a konskripciókkal párhuzamosan gyűjtöttük; munkánkban sokat segített Dani János tudományos Kutató, kinek szívességét ezúton is megköszönjük.

A szentdemeteri kastéllyal részletesen foglalkozunk e kötetnek az erdélyi pártázatos kastélyokról írott fejezetében.

A branyicskai kastély emlékkövének feliratát az 1757-es konskripció őrizte meg.

A vajdahunyadi vir Bajoni-féle, 1681-es inventáriumát kivonatossal közli Kenderessi Ferenc a *Tudományos Gyűjtemény* 1830. V. 25—55. lapján. Majdnem teljes terjedelmében közzéteszi Arányi Lajos: Vajdahunyad vára 1452, 1681, 1866, szóban és képen. Pozsony, 1867.

A kastély és udvarház kérdésével, valamint meghatározásával Voit Pál is foglalkozik (Voit: Otth. 117.). Ő a két fogalmat a XVII. századi gyakorlatnak megfelelően használja és nem tesz különbséget az építészeti szempontból valóban nehezen elkülöníthető kétféle nemesi lak között.

A kastély fogalmának jó meghatározása található Bethlen Rozáliának és Bethlen Józsefnek a kükküllővári kastély tulajdonjogiért folytatott perében a grófné ügyvédje replikájában (*Transmissionales litterae intuitu domini Kükküllővár. 1798. nov. 16-án felvett perirat, 952—53. 1. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus*).

Az orsós korláttal kapcsolatban hasonló felfogást vall Balogh Jolin is (Balogh: Stíl. 121.).

A bokály-kályhakat részletesen tárgyalom e kötet hasonló című fejezetében.

A szakállszárító kifejezés nem jelent egy meghatározott formájú építményt vagy épületrészt, s nem egyértelmű „a kaputorony őrségszobájával az első emeleten“, mint ahogy Gerő László írja Magyarországi várépítéset (Bp., 1955. 239.) című könyvében. Lehet ott is, de inkább külön álló, minden esetben szellős, kellemes, jó kilátó helyen épült alkalatlanság: árnyékot tartó tető, alatta paddal.

A szamosújvári templom nyugtáinak részletes elemzése a templom építéstörténetét tárgyaló fejezetben található.

UDVARHÁZAK ÉS STÍLUSOK

Az udvarházakra vonatkozó irodalom meglehetősen szegényes, habár Bíró József, Radvánszky Béla és Voit Pál összefoglaló műveiben (Bíró: Kast. Bíró: EMű. Radvánszky: MaCsH. Voit: Otth.) erre a kérdéskörre is találunk utalásokat. Ezeket kívül lásd: Bíró Vencel: Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. század második felében. *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve. 1944.* Kvár., 1945. Entz Géza: A szamosfalvi Mikola udvarház. EM. 1946. Uő.: Gótikus udvarház Alsóörsön. *Magyar Építészeti.* 1956. Kelemen Lajos; A dobokai kúria. Pt. 1935. Imrényi Szabó Imre: Dreg udvarházak, régi kúriák és parasztházak Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében. Bp., 1944.

Piskolt falunak a Rédeyekkel kötött egyezségéhez mellékelt térkép megtalálható: AkadLt., a Teleki család sároemberki levéltára, Lit. G. No. 1.

A népi jellegű telektípusokkal kapcsolatosan az alábbi tanulmányokat használtuk fel; Bátky Zsigmond: Néhány adat Bánffyhunynak és környékének népies építkezéséhez. NÉ. 1907. 50—56. Bátky—Györffy—Viski: A magyarság néprajza. I. Bp., é.n. (1941). 108—120. Györffy István: Telekformáink. *Földrajzi Közlemények.* 1935. 226—231. Uő.: Dél-Bihar falvai és építkezése. NÉ. 1915. 122. Hoffer Tamás: Csűrök és istállók a falun kívül. *Ethnographia.* 1957. 378—386. Pacala Viktor: A resinari parasztudvar és havasi gazdálkodás. NÉ. 1909. 111, Tóth: NépÉ. 31—50.

Magyarigen XIX. századi faluképéről, a nemesi kúriák elhelyezéséről élményszerű beszámolót olvashatunk Koós Ferenc könyvében: *Életem és emlékeim. I.* Brassó, 1890. 63—69.

A várak és kastélyok telekbeosztásával részletekbe menően nem foglalkoztak. Viszont haszonnal forgathatja az olvasó Gerő Lászlónak a várakról (Magyarországi várépítéset, Bp., 1955.) és Bíró Józsefnek az erdélyi kastélyokról (Bíró: Kast.) szóló könyvét. Mindkét kötet gazdag könyvészeti anyagot is tartalmaz.

A XVII. századi reneszánsz építéset és kőfaragás, valamint a reneszánsz kastélyok és udvarházak: Balogh: ER, Balogh: RenÉp. Balogh Jolán: A renaissance építéset Magyarországon. II. *Magyar Művészet.* 1933. Uő.: Renaissance építéset és szobrászat Erdélyben. *Magyar Művészet.* 1934. Uő.: A késő-renaissance és a kora-barokk művészet. *Magyar Művelődéstörténet.* III. Bp., 1940. Uő.: Késő renaissance. A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. Felsorolt munkáiban Balogh többször érinti a reneszánsz és a népművészet kapcsolatának kérdését, melynek külön tanulmányt is szentelt (Balogh: Stíl.). Ugyancsak külön tanulmányban foglalkozott a négysarokbástyás kastélytípussal

(Magyarországi négysarokbástyás várkastélyok. *Művészettörténeti Értesítő*. 1954. 247—253.). Csabai István: Az erdélyi reneszánsz művészet. Bp., 1934. Ionescu: ArhR. I. 426—439. I. R. III. 328—329. Petranu: AT. 108—143 (Die renaissancekunst Siebenbürgens). Sebestyén: ArRT. 57—79, 126—237. Vătăşianu: ArtaF. 557—623.

Kövári László: Erdély építészeti emlékei (Kvár. 1866). című műve reneszánsz épületeink építés- és birtoklástörténetét illetően nyújt támpontokat. A küllői várkastély beosztására lásd az idézett konkripciókat, valamint egy helyszíni tanulmány eredményeit; Schultz Ferenc építész jelentése erdélyi útjáról. *ÁÉ*. 1869. 9. szám. 157—159.

Bethlenszentmiklósról lásd e kötetnek a kastély építéstörténetét tárgyaló tanulmánya, valamint Bethlen Miklós önéletírása. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta V. Windisch Éva. I. Bp., 1955. 243.

A parasztház típusaira, fejlődésére, építőanyagára vonatkozóan: Balassa Iván: Cselédházak az abaúji Hegyközben 1809-ben. *Néprajzi Közlemények*. 1958. 1—2. szám. 320—321. Bátky—Györffy—Viski: A magyarság néprajza. I. Bp., é.n. (1941). 120—142. Bátky Zsigmond: Néhány adat Banffyhunynak és környékének népies építkezéséhez. *NÉ*. 1907. 56—70. Bierbauer, Virgil: Szempontok a magyar ház kutatásához. *Tér és Forma*. 1940. 88—92. Jänecke, Wilhelm: Das Rumänische Bauern- und Bojarenhaus. Buc. 1918. Iorga, Nicolae: Geschichte der Rumänen und ihrer Kultur. Hennannstadt, 1919. 150—151. Ionescu, Grigore: Arhitectura populară românească. Buc. 1957. Kiss Lajos: A Rétköz régi tűzhelyei. *NÉ*. 1932. 9. Tanulmányában utal arra, hogy a nemesi ház nem hosszában, hanem keresztben bővült; ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a parasztház nemesi környezetben formálódott kétmenetessé. Kós Károly: A székely ház. *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára*. Sepsiszentgyörgy, 1929. Uő.: Erdély. Bp. é. n. (1929). Sok kastély és udvarház linóleummetszete található benne. Lükő Gábor: Székely házak. *NÉ*. 1932. 77—81. Pacala Viktor: A resinari paraszt udvar és havasi gazdálkodás. *NÉ*. 1909. 103—107. Pamfile, Tudor: Industria casnică la Români. *Academia Română. Din viața populară română*. Culegeri și studii. III. Buc. 1909. 424. Cs. Sebestyén Károly: A székely ház eredete. *NÉ*. 1941. 36—90. Stahl, Paul: Planurile caselor românești țărănești. *Muzeul Brukenthal, Studii și comunicări*. 9. szám. Sibiu, 1958. Sziládi Zoltán: Miriszló község tárgyi néprajzának vázlata. 1908. 38. Tóth: *NépÉ*. 151—162. Veress Sándor: Adalékok a moldvai csángók tűzhelyeihez. *NÉ*. 1931. Viski Károly: Adatok a székely építkezés ismeretéhez. *NÉ*. 1911. Vuia, Romulus: Le village roumain de Transylvanie et du Banat. Buc. 1937.

A magyarfülpösi udvarházban 1599-ben említenek „alsó kis szobát“, „alsó nagy szobát“, konyhát, „felső képes szobát“ és „kéményes házat“. Torma Károly: XVI. századi összeírások (1573—1599). *TT*. 1879. 559.

Kapi András testamentuma: AkadLt. Gyulay—Kuun-levéltár, Fasc. III. Hu. 25. Itt rendelkezik arról, hogy a kapi vár bástyáira, valamint a templom tornyára is felvéssék nevét és címerét. Meghagyja, hogy az arany templomban mindhárom gyermekének állítsanak sírkövet, melyre mindegyiknek „Czimerit és abrazattyat ki faraghiak“. A bokalyi udvarházra emléktáblát rendel, az arany templomon pedig ugyancsak a maga nevét és címerét kívánta megörökíttetni.

A tetőket részben a vár- és kastélyépítéssel, részben a népi építéssel foglalkozó művek tárgyalják.

A tornácok kérdésével—a belső homlokzatról a külsőre való kikerüléssel, ennek hatásával a nyílt árkádos reneszánsz homlokzatok megjelenésére—Balogh Jolán több tanulmányban is foglalkozott. A kérdést összefoglalja: Balogh: *Stíl*. 82. 101, 110—111, 126—138. Lásd még: Borbíró Virgil: A magyar ház tornáca. *Építés és Építész*. 1951. 36—42. Huszka József: A székely ház. Bp., 1895. 49—63. Petrescu, Paul: Casa cu foișor țărănească la români. *SCIA*. 1958. 1. szám. 27—51. Stahl, Paul: Locuințele țărănești cu două caturi la români. *SCIA*. 1957. 3—4. szám. 33—56. Tóth: *NépÉ*. 99—108. Megfelelő írásos forrásanyag hiányában azonban a tornác történeti fejlődése ma sem tisztázott, jóllehet enélkül a reneszánsz és népművészet kapcsolatát sem lehet megnyugtató módon értékelni. A megoldást a különböző tornác típusok tér- és időbeli jelentkezésének, valamint elterjedésének meghatározása segítené elő.

Cserei János csíkrákosi udvarházáról készült metszet: Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. II. Pest, 1869. 70. Kemény János magyarbükkösi udvarházának metszete: i. m. V. Pest, 1871. 54. Basa Tamás zabolai udvarházának képe: i. m. III. Pest, 1869. 139.

A mezőörményesi udvarház renoválásáról megemlékezik; Szalárdi János Siralmas magyar krónikája. *Újabb Nemzeti Könyvtár*. III. Pest, 1853. 141.

Thököly Imrénének a faragó molnárokra vonatkozó intézkedését a vajdahunyadi vir 1681-es urbáriuma tartalmazza.

Faragó Ursul személyére lásd a Mikes család elpusztult zabolai levéltárának regesztrumat: Fasc. 10. No. 5 (AkadLt.).

A sajkókeresztúri faragómestereket az 1794-es konskripcióban írták össze.

A népi mesterekkel kapcsolatosan lásd: Szabó T. Attila: Kalotaszegi mester-és foglalkozásnevek a XVII—XIX. században. *Etnographia—Népelet*. 1940. 188—195. Uő.: Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI—XIX. századból. *EM*. 1947. 158—183. Takáts Sándor: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI—XVII. századból. Sajtó alá rendezte Benda Kálmán. Bp., 1961. 44—52. 87—96.

A reneszánsz kertekre és lugasos kertekre lásd: Bíró: *Kast.* 108—109. Mednyánszky Dénes: Régi magyar kertészet (1632—1643). *TT*. 1880. 772. Rapaics Raymond: Magyar kertek. Bp., é.n. (1940) 55—80. (könyvésztel). Takáts Sándor: i. m. 195—208. Voit: *Oth.* 134.

RENEZÁNSZ PÁRTÁZATOK

A pártázatos stílus eredetire és elterjedésére vonatkozóan a következő tanulmányokat használtuk fel: *Architectura na Slovensku do polovice XIX. storocia*. Bratislava, 1958. 58—66 lap, 258, 266—268, 300, 305—308, 316—322, 327, 335—337, 341. kép. Balogh Jolán: A késő-renaissance és a kora-barokk művészet. Magyar művelődéstörténet. Bp., 1940. III. 532. Uő.: Késő-renaissance. A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. 297. Divald Kornél: A felső-magyarországi renaissance építészet. *A Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye*. 1899. 173—176, 219—224, 261—265, 301—305, 350—359, 385—397. Uő.: Magyarország művészeti emlékei. Bp., 1927. 196—204. Lechner Jenő: Tanulmányok a lengyelországi és felső-magyarországi renaissance építésről. Bp., 1913. Uő.: A pártázatos renaissance építés eredetéről. *A Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye*. 1915. 189—205. Uő.: A pártázatos renaissance építés Magyarország határai körül. Bp., 1915. Stanislav, Lorenz: *Die Renaissance in Polen*. Warsawa, 1955. 69, 79—84, 90—92. ábrák. Piper, Otto: *Burgenkunde*. München, 1912. 320—334. Uő.: *Deutsche Burgen und feste Schlösser aus allen Ländern deutscher Zunge*. Leipzig, é.n., 20—25. Venturi, Adolfo: *Storia dell arte italiana*. VIII. 2. rész. Milano, 1924. Wirth, Zdanek—Benda, Jaroslav: *Bürgen und Schlösser*. Praga, 1954. 52. 170, 171, 192, 222. Zachwatowicz, Jan: *Polnische Architectur bis zur Mitte des XIX. Jahrhunderts*. Warsawa, 1956. 17—19. lap és 160, 183, 186—189, 192, 194—196, 199—200, 210—214, 232—253. ábra.

Bethlen Gábor építkezéseire lásd: Balogh Jolán: Késő-renaissance. A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. 307. N. N.: Linder Márton, Bethlen Gábor udvari építő mestere. *M*. 1905. 346. Kelemen: *Fest.* 18. lap. Szalárdi János Siralmas magyar krónikája. *Újabb Nemzeti Könyvtár*. III. Pest, 1853. 31—33, 62, 243.

Alvinc, pártázatos kapu: Gerevich Tibor: Erdélyi magyar művészet. Erdély. Kvár., 1940. 157.

Balászfalva, pártázatos kastélykápolna: Országos Levéltár, Budapest, Az Erdélyi Fiscus Levéltára, IX. 49. D. Ezt az adatot H. Takáts Mariann-nak ezúton is megköszönöm.

A töröcsvári vár birtoklás- és építéstörténete: *BL*. IV. 87—96. Henegariu, Ana Maria: *Cetatea Bran*. Buc, 1959. Kis, Gustav: *Törzburg*. *AVsL*. 1929. 205, 285, 317. Kövári László: Erdély építészeti emlékei. Kvár., 1866. 137—140. Moşoiu, Ioan: *Branul și cetatea Branului*. Buc, 1930. 9—21. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. VI. Pest, 1871. 91—98, 370—378. Trauschenfels, Eugen von: *Zur Rechtschlage des ehemaligen Törzburger Diminiums*. Brassó, 1871. 1—38. Vătăşianu: *ArtaF*, 265—268. Wolf, Johann: *Törzburg*. *KVsL*. 1898. 9—11.

A töröcsvári vár tulajdonjogáért folytatott vita Bethlen Gábor és a szászok között: Az 1625. május 1—29. között tartott gyulafehérvári országgyűlés törvényeinek erre vonatkozó II. articulusa. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, VIII. Bp, 1882. 267. Az átadás felteletit tartalmazó 1625. nov. 9-én kelt okmányt Kemény József okmánygyűjteménye tartalmazza; Appendix *Diplomatarii Transsylvanici*. XVI. 291. okmány (AkadLt.). A vár 1535-ös javításának dátuma: Orbán Balázs: i. m. VI. Pest, 1871. 372.

A bártfai Szent Egyed templom pártázata: Balogh Jolán: Késő-renaissance. A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. 297.

A töröcsvari vár „bizánci“ stílusára: Orbán Balázs: i.m. VI. Pest, 1871. 376. Kövári László: i.m. 139.

A küüllővári kastély egykori pártázata és beázó csatornáira a kastély birtoklásáért folyó per XVIII. század végi irataiban kapunk felvilágosításokat (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus). Ezen kívül lásd: Schultz Ferenc építész jelentése erdélyi útvjáról. AÉ. 1869. 9. szám. 157—159.

A szentdemeteri kastéllyal foglalkozik: Kövári László: i.m. 207—209. Orbán Balázs: i.m. I. Pest, 1868. 157—159. Tulajdonosaira vonatkozó irodalom: Székely Oklevéltár. II. Kvár., 1876. 41—43, 242—244. Erdélyi történeti adatok. Szerk. Mikó Imre. I. Kvár., 1855. 231. Toldalagi Mihály emlékirata. Erdély öröksége. Szerk. Makkai László. IV. Bp., é. n. 54. Nagy Iván: Magyarország családai. I. Pest, 1857. 113—114.,

A szárhegyi kastélyra vonatkozóan felhasználtuk: Kövári László: i.m. 238—239. Orbán Balázs: i.m. II. Pest, 1869. 112—115. Ez utóbbinak nyomán jelenik meg róla ismertetés a *Vasárnapi Újság* 1869. évfolyamának 298. lapján. Kelemen Lajos: A szárhegyi romkastély. MSz. 1928. 8—9. szám. Kelemen bőven ír a kastély tulajdonosairól, ő közli az 1743-ban készült vallatás adatait, s ő adja helyesen az elért 1631-es évszámot. A kastély stílusáról ír: Kelemen Lajos: i.m. 8. Lechner Jenő: Tanulmányok a lengyelországi és felső-magyarországi renaissance építészetéről. Bp., 1913. 22. Balogh Jolán: A renaissance építészet és szobrászat Erdélyben. *Magyar Művészet*. 1934. 1S3. Csabai István: Az erdélyi renaissance művészet, Bp., 1934. 20. Bíró: Kast. 47. A Lázár lengyel kapcsolatai: Kelemen Lajos: i.m. 7. Uő.: Szárhegyi Lázár István oltármegrendelése Lengyel Pétertől 1670-ben. *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*. 1916. 175—176. Lázár Miklós: A gróf Lázár család. Kvár., 1858. 138—139.

A szentdemeteri kastéllyal kapcsolatos szájhagyományra, valamint a tulajdonosokra vonatkozóan lásd: Orbán Balázs: i.m. I. 1868. 158. A rugonfalvi és szentdemeteri Nyujtói család. *Genealogiai Füzetek*. 1903. 21.

Aranyosmeggyesre vonatkozó irodalom: A magyarországi művészet története. I. Bp. 1956. 308—309. Gerevich Tibor: Erdélyi magyar művészet. Erdély. Kvár., 1940. 150. Pap Béla: Aranyos-Megyes vára rövid története. *Ország Tükre*. 1865. 38. kép. Sebestyén: ArRT. 41, 109. Varjú Elemér: Magyar várak. Bp., é. n. 10.

Az ebesfalvi (Erzsébetváros) Apafi kastély: Avedik Lukács: Szabad királyi Erzsébetváros monográfiája. Szamosújvár, 1896. 44—48. Balogh Jolán: A késő-renaissance és a kora-barokk művészet. Magyar Művelődéstörténet. III. Bp., 1940. 550. Bíró: Kast. 44.

Az uzoni Béli kastély: Divald Kornél: A felsőmagyarországi renaissance építészet. *A Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye*. 1899. 389. Bíró: Kast. 25, 52.

A feketehalmi szász parasztház kapujának fényképe: BL. IV. 285. ábra.

A nagyteremi udvarház pártázatáról szó esik Kelemen Lajos: A nagyteremi Sükösd család. *Genealogiai Füzetek*. 1905. 103.

A kolozsvári olasz fokos bástya pártázatáról semmi közelebbit nem tudunk. A XIX. század eleji városrendezési terveknek esett áldozatul. Említi: Jakab: Kvár., I. 545. III-562. Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez. I. Bp., 1870. 405, 408. Szabó T. Attila: Kolozsvár települése a XIX. század végéig. Kvár., 1946. 89.

Prázsmárra, valamint a feketehalmi, holtvénnyei és keresztényfalvi templomerődre vonatkozóan lásd: BL. IV 125—132, 135—138, valamint 50, 58, 59, 63, 64, 69, 70, 95. ábrák. Oprescu, Gheorghe: Bisericile cetății ale sașilor din Ardeal. Buc, 1956. 210—211. Sigerus, Emil: Siebenbürgisch-sächsische Kirchenburgen. Sibiu, 1923. Vătașianu: ArtaF. 282—283.

A bölöni templomerőd: Orbán Balázs: i.m. III. Pest, 1869. 21. Kelemen Lajos: Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez. *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*. 1916. 100—119.

A pártázatot reneszánsz épületek értékelése: Divald Kornél: i.m. 351.

A XVI századi kolozsvári reneszánszra vonatkozóan lásd: Jakab: Otth. 361—393.

A SZÉKELYKAPU EREDETE ÉS MÚLTJA

Az eredetre vonatkozóan: Györffy István: A feketekörös-völgyi magyarság. *Földrajzi Közlemények*. 1913. 470, 548—552. Huszka József: A székely ház. Bp., 1895. 7—48. Cs. Sebestyén Károly: A székelykapu földrajzi elterjedésének újabb adatai. *Népélet (Ethnografia)*. 1923—24, 40—42. Szabó: Ad. II. 3—5. Szinte Gábor: A kapu a Székelyföldön. *Ethnografia*. 1909. 40—55, 97—101, 167—178. Viski Károly: Adatok a székelykapu történetéhez. NÉ. 1929. 3—4. füzet,

A galambbúgos kiskapu Szinte idézett tanulmányának 7—8. tábláján látható.

Viskinek a galambbúggal kapcsolatos megállapítása idézett tanulmánya 80—82. lapján.

A várkapu és székelykapu kapcsolatának bizonyítóanyagát Viski tanulmánya 5, 10, 11, 21, 23. ábráján találhatjuk meg.

Cs. Sebestyén Károly a székelykapuhoz hasonló nagykapukról idézett tanulmánya 40. lapján beszél.

Jankó János a kiskapu fölötti rész tömör térkitöltésű változatairól Huszka idézett könyvéről szóló ismertetőjében értekezik: *Ethnografia*. 1895. 18—36.

A székelykapuk díszítőmódjára a fenti könyvészeti anyagot használtuk tel, különösen Szinte Gábor tanulmányát. Ezek mellett lásd: Balogh: Stíl. 159—161. Bátky—Györffy—Viski: A magyarság néprajza. II. Bp., é.n. (1941) 303—308. A kapuk geometrikus és palmetta díszítőelemeit tárgyalja: Tóth: NépÉ. 18—21.

A következő összeírásokból származó adatokat Szabó T. Attila gyűjtéséből használtam fel: Kiskapus—1758, Kissármás—1845, Nagyernye—1767, Nyujtód—1799, Szabéd—1738, Szentháromság—1798, Uzdiszentpéter—1714. Átengedésüket ezúttal is megköszönöm.

A székelykapuról írott korábbi tanulmányom (B. Nagy Margit: A székelykapu eredete és múltja. *Korunk*. 1958. 6. szám) a kérdést kevésbé részletesen tárgyalja.

SZÉPÜLŐ OTTHONOK

A váradi és gyulafehérvári püspöki paloták: Balogh: ER. 252, 275. Sebestyén: ArRT. 14. Vătâșianu: ArtaF. 513.

XVI. századi polgári otthonok, lakóházak: Jakó: Otth. 390—393. Sebestyén: ArRT. 16—33 Thallgott, Erich Michael: Hermannstadt. Sibiu, 1933. 29—48. Treiber, Gustav: Das Bürgenhaus. BL. III. 190—191. Beszterce város polgárainak XVI. század végi hagyatékleltárai: KÁLT. Beszterce város levéltára. Prot. III. D. I—III. Ezt az anyagot Nagy Jenő saját gyűjtéséből bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezen a helyen is köszönetet mondok.

Reneszánsz építészet és kőfaragás: Balogh: RenÉp. 44—55. Balogh: Kvár. 37—59. Balogh Jolán: Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről. EM. 1944. 10, 11, 16, 19, 21, 25, 27, 29—30. ábra. Bíró: Kast. 46—47. Dahinten, Otto: Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz. AVsL. 1944. 313—444. Debreczeni László: Az 1953. évi kolozsvári műemlékösszeírás. *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kvár., 1957. 229—232. Ionescu: ArhR. I. 425—434, IR. II. 745—748. IR. III. 328—329. Jekelius, Emil: Kronstadt im Wandel der Jahrhunderte. BL. III. 11—17. Uő.: Kronstadts-Gassen und Plätze. BL. III. 20—46. Petranu: AT. 108—143. (Die renaissancekunst Siebenbürgens). Roth, Victor: Geschichte der deutsche Baukunst in Siebenbürgen. Strassburg, 1905. 113—126. Sebestyén: ArRT. 59—69. 186—190, 198—227, 230—237. Sigerus, Emil: Vom alten Hermannstadt. Sibiu, 1922. 62—84. Thallgott, Erich Michael: Hermannstadt. Die Baugeschichtliche Entwicklung einer siebenbürgischen Stadt. Sibiu, 1933. 24—27, 38—40, 54—70.

Szentbenedek, belső faragott lépcső: Kelemen Lajos: A legrégebb erdélyi magyar hímesoszlopok. Pt. 1924. 6—9. Uő.: Egy gyönyörű magyar műemlék (A szentbenedeki várkastély). *Erdélyi Magyar Naptár*. 1924. 67—70.

A bethlenszentmiklósi és kükküllővári kastély beosztását lásd részletesen e kötet *Udvarházak és stílusok* című fejezetében.

Keresdi és szentbenedeki ajtók: Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen-család története. Bp., 1927. 67. V o i t: Otth. 120, 121, 124, 126.

Boltozatok, stukkók: Balogh: ER. 80, 84. Bíró: Kast. 87. Csabai István: Az erdélyi reneszánsz művészet. Bp., 1934. 36—38. Debreczeni László: i.m. 229—231, 241—242. Ionescu: ArhR.I. 431—433. Sebestyén: ArRT. 12—13, 90. Szalárdi János: Siralmas magyar krónikája. *Újabb Nemzeti Könyvtár*. III. Pest, 1853. 33. Vătășianu: ArtaF. 611—612, 618. Voit: Otth. 129—130. A bethlenszentmiklósi stukkókról részletebben szólunk e kötetnek a kastély építéstörténetével foglalkozó fejezetében.

Festett mennyezetek: Balogh: ER. 80, 84, 118—120, 276. Bíró: Kast. 93—94. Bíró: EMű. 90, 101, 103. Kelemen: Fest. 3—65. Kelemen Lajos: A gógánvár-aljai mennyezetfestmény készítettője és kora. *Erdélyi Irodalmi Szemle*. 1928. 13—20. Uő. Az ádamosi mennyezetfestmény és szentélyszék. *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*. 1917. 233—237. 254—256. Uő.: Megjegyzések a Gerevich emlékkönyv erdélyi anyagához. EM. 1943. 114—120. Sebestyén: ArRT. 41, 52—53. Szirmai Antal: Szathmár vármegye fekvése történeti és polgári esmérete. II. Buda, 1810. 314 F. Tombor Ilona: Kalotaszegi templomok festett asztalosmunkái. Bp., 1947. Uő.: Régi festett asztalosmunkák. Bp., 1967. Uő.: Magyarországi festett famennyezetek. Bp., 1968 (bibliográfiával). Varju Elemér: Magyar várak. Bp, é.n. 10. Vătășianu: ArtaF. 775—777. Voit: Otth. 126—130. Voit Pál: Adatok a magyar festőasztalosok munkásságának bibliográfiájához. *Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60-ik évfordulójára*. Bp., 1942. 111—138. A keresdi mennyezet készítésének ideje a kolozsvári asztalos-céh jegyzőkönyvébe van bejegyezve. A 41. lapon a következőket olvashatjuk: „1676. die prim. April: Bethlen Elek ur küldöt Betlenből nro 54 veka buzat az Keresdi meniezetert.“ A korábbi bejegyzésekből úgy tűnik ki, hogy a kolozsvári asztalosok Mezőörményesre is készítettek mennyezetet, szőlőt és rózsát faragva rá. Ez utóbbi helyre Régeni Asztalos János (Johannes Lew), aki sokáig állt a kolozsvári céh élén (megh. 1750. nov. 11-én), tanítványát, Asztalos Pétert küldi dolgozni. AkadLt. Céhiratok.

Kandallók: Balogh: ER. 194—254. Balogh: Kvár. 47, 48, 49. ábra. Balogh Jolán: Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről. EM. 1944. 10, 11, 13. ábra. Sebestyén: ArRT. 60.

Kályhák: B á t k y—G y ö r f f y—V i s k i: A magyarság néprajza. II. Bp., é.n. (1941) 322—324. Bielz, Julius: Arta populară a sașilor din Transilvania. SCIA. 1956. 3—4. szám. Dunăre, Nicolae: Colectia de cahle a Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj. *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*. 1957—1958. 157 és a következő lapok. Ince Lajos: Háromszázados kályhacsempe Parajdon. Pt. 1939. 177—178. Rómer Flóris: Régi kályhafiókok. AÉ. 1870—1871. 141—145. Roska Márton: Az Erdélyi Múzeum Egyesület Régiségtárának majolika gyűjteményéből. MSz. 1927. 3, 10. szám; 1928. 3. szám. Voit: Otth. 130—133. A bokály-kályhákra és habán fazekasokra vonatkozó irodalmat lásd e kötet 277—278. lapján.

Padlóburkolat: Bertalan Vilmosné: Budavári majolika padlótéglák. AÉ. 1952. 79, 186—189. A gyulafehérvári palota padlója: Evlia Cselebi török világotató magyarországi utazásai 1660—1664. Fordította és jegyzetekkel ellátta Dr. Karácson Imre. *Török—magyarkori Történelmi Emlékek*. Bp., 1904. 76. Padlótégla: Téglás János hagyatéki leltára. KÁLt. KVLt. 1636. No. 109.

Szőnyeg a padlón: Barcsai Ákosné lefoglalt javai összeírása, 1661. Közli: Koncz József. TT. 1887. 389. Thallóczy Lajos: I. Apafi Mihály udvara. *Századok*. 1878. 517.

Ablakrácsok fából: B á t k y—G y ö r f f y—V i s k i: A magyarság néprajza. 1. Bp., é.n. (1941) 141—142.

Freskók: Garas: Fest. 56, 62—64, 116, 118, 120, 128, 129—130. Aranyosmeggyes: Szirmai Antal: Szathmár vármegye fekvése történeti és polgári esmérete. II. Buda, 1810. 316. Bethlenszentmiklós: Csabai István: Az erdélyi renaissance művészet. Bp., 1934. 37. Bíró: Kast. 94, valamint e kötetnek a kastély építéstörténetével foglalkozó fejezete. Erzsébetváros: Avedik Lukács: Szabad királyi Erzsébetváros monográfiája. Szamosujvár, 1896. 44—48. Szádeczky Lajos: Erzsébetvárosi történeti emlékek. EM. 1899. 401. Uő.: Az ebesfalvi és keresdi kastély. *Vasárnapi Újság*, 1905. 718. Fogaras: Balogh Jolán: A késő-renaissance és a kora-barokk művészet. *Magyar Művelődéstörténet*. III. Bp., 1940. 563. Gyulafehérvár: Kelemen Lajos: Székelyudvarhelyi Ágota János, Mezőbándi Egerházi János. M. 1911. 393. Kemény Lajos: Adatok művészetünk történetéhez. M. 1903. 342. Roth, Victor: Siebenbürgische Altäre. Strassburg, 1916. 200. Csabai: i.m. 38. Bíró: EMű. 93. Nagyszebeni Jakab kápolna: Teutsch, Friedrich: Geschichte des ev. Gymnasiums in Hermannstadt. AVsL. 1882. 40—41. Roth, Victor:

Aufgabe und Ziel der siebenbürgisch—sächsischen Kunstgeschichtsforschung. AVsL. 1903. 647. Uő.: Deutsche Kunst in Siebenbürgen. Berlin, 1934. 53. Csáki, Michael: Mit der Abtragung der sogenannten Kapelle auf dem Heutplatz. KVsl. 1901. 80. Szebeni polgárházak: Sigerus, Emil: Alte Wandbilder, KVsl. 1902. 162—163. Uő.: Altes Wandbild. KVsl. 1909. 138—139. Uő.: Alte Wandbilder. KVsl. 1928. 124. Uő.: Vom alten Hermannstadt. Hermannstadt, 1922. 77—78. Szentbenedek: Csabai: i.m. 37. Jókai Mór: A szentbenedeki várkastély. *Vasárnapi Újság*. 1877. Tagányi—Réthy—Kádár: Szolnok—Doboka vármegye monográfiája. VI. Dés, 1900. 319. Voit: Otth. 135. Szentdemeter: Orbán Balázs: i.m. I. Pest, 1868. 157. Vajdahunyad: Möller István: A vajdahunyadi vár építési korai. *Magyarország Művészeti Emlékei*. III. Bp. 1913. 97. Megemlékezik a freskókról a vár 1681-ben készített urbáriuma is. Közli: Kenderessi Ferenc *Tudományos Gyűjtemény*. 1830. V. 42. Az arcképgalériából Vasile Lupu és Matei Basarab portréját közli: Velescu, Oliver: Castelul de la Hunedoara. Buc, 1961. 44—45. A szárhegyi kastély több festett falrészlete az 1963. évi ásatások alkalmával került napvilágra. Ugyanakkor fedezték fel a fülkeszerű keretben álló páncélos vitézt is.

Bokályos ház: Csefkó Gyula: Bokályos ház. *Magyar Nyelv*. 1927. 197—201. Herepei János: A bokályos ház. *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kvár., 1957. 326—333. Balş, Gheorghe: Bisericile lui Ştefan cel Mare. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*. Buc., 1925. 236. lap és a 201. oldal képes tábla. Ionescu, Grigore: L'architecture moldave aux temps d'Etienne le Grand *Biuletinul Historiei Sztuki i Kultury*. 1938. Warsawa, 158. lap, 84. kép. Vătăşianu: ArtaF. 729—731.

A iaşi-i múzeum Iaşi-ból és Suceavából származó XVI. századi falicsempéket őriz. A csempék egy része kerek, színes, de található négyzetes geometrikus mintákkal és lovagi jelenetekkel díszített darabok is. Egy zöld töredéken nagy rozetta, egy sárgán szárnyas griff látható. Egy másik sárga mázó csempén kétfarkú, farkát kezében tartó szíren mosolyog. Az indadísz kereteit, ökörfejjel, csillaggal és álló angyalakkal díszített csempe kétséget kizáróan fejedelmi rendelésre készült. A négyzetes csempék között a végtelenmintás darabokon kívül találunk olyat is, amelyen oroszán, épület előtt álló lovas, számárhátívbe foglalt, háromkarélyba mintázott törökös férőfej, angyalalak, valamint épület előtt ágaskodó szarvas látható.

Kárpit: Balogh: ER. 170, 347. Rechnungen ans dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation. I. Szeben, 1880. 284—285, 490. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. I. Brassó, 1886. 179, 203—204. Csernyánszky Mária: Az első magyar eredetű szövött kárpit. *Magyar Múzeum*. 1946. 26—29. Gács Ágnes: Falkárpit mint díszítőelem. *Magyar Építőművészet*. 1951. 217—220, Lónyai Zsigmond végrendelete: Radvánszky: MaCsH. I. 14. Az 1628-as kolozsvári osztozási jegyzőkönyv: KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 137.

Flamand kárpit: Baranyainé: BGpal. 230, 231, 253. Voit: Otth. 144—146.

Vadászkárpit: Kemény Simon aranyosmeggyesi javainak inventáriuma, 1662. TT. 1881. 780. Macskási Baltazár és Mihály különféle ingóságainak leltára, 1656. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCv. No. 6.

Olasz kárpitok: Radvánszky: MaCsH. I. 15. II. 233, 235. III. 283, 285, 290. Barcsai Akosné lefoglalt javai összeírása, 1661. TT. 1887. 387. Jakó: Otth. 371. Péterfi István kárpitja: Radvánszky: MaCsH. I. 16. Kolozsvári faház értéke: Jakó: Otth. 368,

Kecse: Baranyainé: BGpal, 258. Portai följegyzések a XVI. századból. Közli: Barabás Samu. TT. 1881. 176. Radvánszky: MaCsH. I. 17.

Bécsi kárpit: Jakó: Otth. 370—371. Radvánszky: MaCsH. I, 15. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 97 (1615). Fasc. I. No. 143 (1629). No. 111 (1637).

Lengyel kárpit: Jakó: Otth. 371. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 97 (1614, 1615). Fasc. I. No. 105 (1634).

Török kárpit: Baranyainé: BGpal. 254. Jakó: Otth. 371.

Kilimek: Bethlen János Marosszentkirályon örökölt javainak inventáriuma, 1637. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. II. Fasc. 6. No. 150. Macskási Mihály búzásbocsárdi udvarházában lévő javainak inventáriuma, 1656. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCv. No. 5. Macskási Baltazár és Mihály különféle ingóságainak leltára, 1656. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCv. No. 6. Lupaş: Doc.T. 375.

Gyapjúkárpit: A Macskási Ferenc ladaiban lévő javak inventáriuma, 1634. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCv. No. 51. Macskási Baltazár és Mihály különféle ingóságainak leltára, 1656. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCv.

No. 6. KÁLt. KVLt. No. 111 (1637). No. 134 (1647). Jakó: Otth. 370. Szabó T. Attila: A festékes és társai. *Etnographia*. 1956. 103. Szentimrei Judit: Székely festékesek Buc, 1958. Sziládi Zoltán: Székely és bolgár szőnyegek. M. 1931. 81—82.

Nyiredékes kárpit: Jakó: Otth. 370.

Vászonkárpit: Jakó: Otth. 370. Radvánszky: MaCsH. I. 16.

Sok „írott“ vászon kárpit volt Teleki Mihály tulajdonában is, aki, mint az alábbi jegyzékből kitűnik, régeni képíróval készítette őket. A „Teleki Mihályné Veér Judit után maradt képek és kárpitok“ leírását (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus) éppen a sok vászonkárpitra való tekintettel közöljük itt, habár a jegyzék képeket is tartalmaz:

„Kárpitok leírása

Vagyon az ebédő hazban az tizenket holnapoknak leírása,

Az ebédő hazban van

öt darabban edgjes lovas Görög Csaszarak kepei. Regeni kep iro munka
Edgj darabban harom lovas Görög Csaszarak Kepei
Harom darabban ket ket lovas Görög csaszarak Kepei
Ablak közibe valo virágos kárpit négj
egj darabocska szakadozott olaj festekes Asszony ember kép

Az magam hazamban van.

Az ket ablak közt egj lovas Görög Csaszar kepe.
Ket hosszu vadász kárpit
Ket rövid vadasz kárpit
Harom darabban fejer varjas szünyeg forman festet kárpit
Harom ablak közibe valo viragos kárpit
Harom kette hasatt rongias semmire kellő kárpit
Egj darab fejer viragos kárpit
Hét nyomtatott felső országok varasak kepei papirassan
Kubini es Vida kepei két darabban

A Felesegem hazaban

Olaj festekkel

Jonas Czethal által valo el nyelettese [!] egj darabban
Jakob Patriarka mennyei Lajtorjája edgj darabban
Conversio Pauli edgj darabban
Kananeabeli vendégség mikor a Christus a vizet borra etc.
Maria Magdalena mikent törlegeti a Xtus labait
Harom darabocska fejer varjas szünyeg forman festett kárpit
Egj hosszu viragos kárpit
Más edgj darabocska viragos kárpit
Harom darabban ablak közibe valo virágos kárpit
egj fejer rongjas viragos kárpit többire semmire kellő

A Leanyok hazaban van

Három darabban hosszu viragos kárpit
Ot rövid viragos kárpit

Ezen kívül vannak ilyen kepek

öt darabban ki nagjob s ki kissebb vadasz kárpit
Harom darabban harmas lovas Görög Csaszarak kepei
Het darabban ki hosszab s ki kurtab kettős lovas G. Csaszarak kepei
Tizen ket darabban, edgjes lovas G. Csaszarak kepei
Harom hosszu viragos kárpit
Kilencz darab viragos kárpit ki nagjob s ki kisebb
Öt darabban ablak közibe valo kárpitocskak

Olaj festekes Kepek

Iudicium contra Xtus
Pictura falsi Causidici [!]
Conversio Pauli
ex celeatio Tobia 11
Hat magyar orszagi urak kepei
Isak meg aldoztatasa es hollofernes egj darabban ezen hat darab egj csomoban van
Tizen ket darabban, az Tizen ket holnapok le irasa emberi effigiesekben
Tizen hat apro darabban kirajok nagj urak kepei
Ket olaj festekes semmire kellő karpit
Öt darabban külömb külömb fele materiakrol olajfestekes képek
Öt darabban külömb külömb fele materiakrol olajfestekes kepek
Öt darabban az Samson historiaja es nemely kiralyok kepi de nem olaj festekes

Teleki Janos szallasán

Egj hoszszu viragos karpit
Hat darab utanna valo viragos karpit
Ket darab ablak közü valo viragos karpit“

Megjegyezzük, hogy Teleki Sándornak Szebenből Gernyeszegré hozatott képei között 1728-ban ott voltak a hónapok allegorikus ábrázolásai is (Biás István: Erdélyi művészettörténeti adatok. M. 1911. 370—371).

A jegyzékben szereplő régeni képírókat azonosnak tartjuk a György piktorral, aki 1697 előtt Béli Zsuzsannának dolgozott Kondidon. Három forintra szóló kötelezvényének külső oldalára rávezették, hogy az ígért munkát nem tudta elvégezni, mert közben meghalt. A kötelezvény szövege a következő: En Szász Regenbe lako kep iro gjörgj adom tutara mindeneknek az kiknek ilik ez levelemnek Rendiben quod in hoc An(no) 1697 Die 2 ianuari mivel hogj en dolgoztam a Tekintetes nagsagos Beldi Susana Aszonj ö nagsaganak es en nekem fizetet ö nagsaga három magjar fonntal töbet azert adom ö nagsaganak ez kezem irasat hogj ha en ö nagsaganak meg nem füzetnek avagy a mikor ö nagsaga dolgozni hivatna el nem akarnék jöni tehát Duplomot vetethessen ö Nga en raitam minden nevel neveszendő heljeken ha en el nem akarnek jöni a mikor ö Nga dolgozni hivat ha pedig meg talalnek az üdö alat halni az felesegemen avagy gjermekimen meg vetethesse ö Nga az három magjari forintokat hogj ha pediglen vakmerősegre vetnem magamot es gjermekeimet es meg nem adnak a fen meg irt penzt avagy dolgozni nem akarnak reja magam szemeljehez is hosza njulathason ö Nga es mind adig dolgoztason ö Nga az mig az három formt fel telik a meljet keszem irasaval es Szokot petsetemel meg erősítem.

Datum Komlod et ut supra Anis

Geörgius, pictor regeniensis“

AkadLt. Wesselényi-levéltár, Curiosa feliratú csomó.

Nyomatott párnahaj: KÁLt. KVLt. No. 166 a (1685). No. 150 (1669).

Börkárpit: Baranyainé: BGpal. 254. Jakó: Otth. 371. Voit: Otth. 153—159. Macskási Mihály búzásbocsárdi udvarházában lévő javainak inventáriuma, 1656. AkadLt, Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCV. No. 5.

Szörben kidolgozott állatbőr: Baranyainé: BGpal. 250. Radvánszky: MaCsH. I. 18. Thallóczy Lajos: I. Apafi Mihály udvartartása. *Századok*. 1878. 517.

Keleti szőnyeg: Csányi Károly: Erdélyi török szőnyegek. *Magyar Iparművészet*. 1914. Jajczai János: Kisászsiai szőnyegekről. *Magyar Művészet*. 1935. Uő.: Az Erdélyben előforduló szőnyegekről. Pt. 1942. Jajczainé Kanyó Erzsébet: A keleti szőnyeg. Bp., 1938. Ledács Kiss Aladár—Szűtsné Brenner Klára: Ismerjük meg a keleti szőnyeget. Bp., 1963. Siklóssy László: Erdélyi szőnyegek. Pt. 1925. Schmutzler, Emil: Altorientalische Teppiche in Siebenbürgen. Leipzig, 1933.

XVI. századi szőnyegek: Bl. III. 170—172. ábra. Jakó: Otth. 372—373. Teutsch, Friedrich: Aus der Zeit der sächsischen Humanismus. AVsL. 1881. 244.

Torma Károly: XVI. századi összeírások. TT. 1879. 560.

A fejedelmi palota szőnyegei: Baranyainé: BGpal. 254—258.

Kemény Simon szőnyegei: Kemény Simon aranyosmeggyesi javainak inventáriuma, 1662, TT. 1881. 780.

Barcsainé szőnyegek: Barcsai Ákosné lefoglalt javai összeírása, 1661. TT. 1887. 381, 389, 390.

Macskási Mihály szőnyegek: Macskási Mihály búzásbocsárdi udvarházában levő javainak inventáriuma, 1656. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCIV. No. 5.

Sava Brancovici szőnyegek: Lupaș, Marina L: Mitropolitul Sava Brancovici. Cluj, 1939. 107.

Kolozsvári szőnyegek: Jakó: Otth. 372—374.

Díván szőnyeg: Baranyainé: BGpal. 254—255. Voit: Otth. 150—152.

Skarlát szőnyeg: Baranyainé: BGpal. 255. Radvánszky: MaCsH. I. 15. Voit: Otth. 150. KÁLt. KVLt. No. 111 (1637). Lupaș: DocT. 375.

Thököly-leltár: Voit: Otth. 150—152.

Fémszálas szőnyeg: Ledács—Szűts: i.m. 75. Baranyainé: BGpal. 257.

Vörös szőnyeg: Komis Gáspár javainak inventáriuma, 1662. TT. 1884. 146. Barcsai Ákosné lefoglalt javai összeírása, 1661. TT. 1887. 389. A Macskási Ferenc ládáiban levő javak inventáriuma, 1634. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCIV. No. 51. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 97 (1615). Fasc. I. No. 97 (1620). Fasc. I. No. 137 (1628). No. 111 (1637). RDL. I/29 (1655).

Fehér szőnyeg: Kemény Simon aranyosmeggyesi javainak inventáriuma, 1662. TT. 1881. 780. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 77 (1604). Fasc. I. No. 97 (1620). Lupaș: DocT. 375.

Fehér csókás szőnyeg: KÁLt, KVLt. No. 107 (1635). No. 111 (1637). RDL. I/29 (1655).

Fehér csipegetett szőnyeg: KÁLt. KVLt., Fasc. I. No. 96 (1655).

Fehér babos szőnyeg: KÁLt. KVLt. No. 111 (1637).

Sárga szőnyeg: Macskási Baltazár és Mihály különféle ingóságainak leltára, 1656. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCIV. No. 6. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 88 (1611); Fasc. I. No. 97 (1615). RDL. I/29 (1655).

Hazai szőnyegek: Radvánszky: MaCsH. I. 14. KÁLt. KVLt. RDL. I/29 (1655).

Szőnygméret: Baranyainé: BGpal. 255, 257. Portai feljegyzések a XVI. századból. Közli: Barabás Samu. TT. 1881. 180. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 88 (1611).

Festészet, képirok: ÁÉ. 1889. 275—276.. (Weinrich alább idézendő cikkének magyar kivonata.) Albrich, Karl: Die Bewohner Hermannstadts im Jahre 1657. AVsL. 1882. 290. Balogh Jolán: Vég-Várad vára. Kvár., 1947. 29, 34. Barabás Samu: A kolozsvári képirok céhszabályai. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*. 1898. 112. Biás István: Erdélyi címerfestők és képfaragók 1680-ban. M. 1909. 201—202. Czako Elemér: A kolozsvári képirok céhszabályai. M. 1902. 359—362. Uő.: Céhbéli képirok Kolozsvárt. E.M. 1908. 35—40. Garas: Fest 62, 64, 71. Jelentés a nagyenyedi kollégium és kolozsvári egyház javainak megvizsgálásáról 1697-ben. Közli: Dr. Török István. TT. 1899. 45. Kelemen Lajos: Képiro Gotthárd. M. 1907. 274. Uő.: Bethlen Gábor rendeletei Kolozsvár főbíráihoz a kolozsvári képirokról. M. 1907. 348—349. Uő.: Gyulafehérvári Pál deák. M. 1908. 208—209. Uő.: Ötves Pomerán Gergely (György?), a gyulafehérvári udvari képiro. M. 1912. 75. Uő.: Adatok a kolozsvári képirás történetéhez. *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*. 1916. 165—174. Uő.: Szárhegyi Lázár István oltármegrendelése Lengyel Pétertől 1670-ben. *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*. 1916. 175—178. Uő.: Egy háromszáz éves erdélyi magyar festőművészeti emlék. A nagybányai Csengeri, másként Képiro család címerlevele. Pt 1927. 176—180. Kemény Lajos: Lucius Transylvanus. M. 1913. 78. Uő.: Tóbiás (nagyzebeni képiro). M. 1913. 238. Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez. 1620—1629. Közli Szilágyi Sándor. TT. 1886. 232. Meteș, Ștefan.: Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Transilvania și Ungaria. Sibiu, 1935. 420, 424, 433. Uő.: Zugravii bisericiiilor române. ACMI. 1926—1928. 114. Uő.: Din istoria artei religioase române. I. Zugravii bisericiiilor române, Cluj, 1929. 15—24. Uő.: Nota despre zugravii bisericiiilor române. (Retipărire din Revista Teologică.) Sibiu, 1932. Roth, Victor: Beiträge zur Kunstgeschichte Siebenbürgens. Strassburg, 1914. 8. Uő.: Siebenbürgische Altäre. Strassburg, 1916. 194. Uő.: Erdélyi oltárok. ÁÉ. 1917. 98. Uő.: Das Mühlbacher Altarwerk. AVsL. 1903. 68. S. W. Heimische Künstler. KVsL. 1884. 53. Sch. A.: Heimische Künstler. KVsL. 1884. 77. Weinrich, W.: Künstlernamen aus siebenbürgisch—sächsischer Vergangenheit. AVsL. 1889. 45—78. Zur siebenbürgischen Kunstgeschichte des 17. Jahrhunderts. KVsL. 1890. 65—66. Itt található Bornemisza Annának Johannes Hermann-nal kötött szerződése a gyulafehérvári palota kifestésére; magyarul: *Századok*. 1890. 368—370. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. IV. Brassó, 1903. 194.

Családi képek, portrék, gyűjtemények városon és vidéken: Barcsai Ákosné lefoglalt javainak összeírása, 1661. TT. 1887. 389. Biás István: Erdélyi művészettörténeti adatok. 1. Teleki Sándor képtárának jegyzéke. M. 1911. 370—371. Bielz, Julius: Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen. Hamburg, 1936. Bíró Béla: A bonchidai kastély képei. *Erdélyt Helikon*. 1943. 595—603. Bíró: Kast. 94—96. Bíró József; A bonchidai Bánffy-kastély családi arcképei. *Lyka Károly emlékkönyv*. Bp., 1944. 191—220. Uő.: A koronkai Toldalaghi-kastély. Pt. 1938. 68—70. Csaki, Michael: Br. Brukenthalisches Museum. Führer durch die Gemäldegalerie. Hermannstadt, 1923. Éble Gábor: A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája. Bp., 1897. 41. Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek. Pest, 1817. 93. Garas: Fest. 66—67, 124. Jakó: Otth. 374—375. Orbán Balázs: i.m. III. Pest, 1869. 33. Radvánszky: MaCsH. I. 17. Teleki Mihály levelezése. Szerkeszti Gergely Sámuel. IV. Bp., 1908. 281. A Macskási Ferenc ládáiban levő javainak inventáriuma, 1634. AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, Reg. VI. Fasc. CXCV. No. 15.

Bethlen Gábor Bécsben száz képet vásárolt 300 forintért. 1625-ben Velencéből jött kolozsvári árusoktól Gyulafehérváron nyolc Szibilla-képet 8 tallérért s két királyképet 3 tallérért vett. 1622-ben arcképért 15 körmöci aranyat fizetett ki egy nagyszombati képírónak. Garas: Fest. 144, 158.

Tükör: Jakó: Otth. 389. Barcsai Ákosné lefoglalt javai összeírása, 1661. TT. 1887. 387, 389. Veér György ingóságainak inventáriuma, 1697. TT. 1885. 407. Radvánszky: MaCsH. I. 32, 33. Portai följegyzések a XVI. századból. Közli: Barabás Samu. TT. 1881. 178. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 147 (1630).

Gertyatartó: A gyertyatartók anyaga főleg vas, ón, réz, de helyyell-közzel ezüst és aranyozott darabok is előfordulnak. A fejedelmi udvarban, különösen Bethlen Gábor tulajdonában, több drága művészi darabot tartottak nyilván. Baranyainé: BGpal. 242—243. Barcsai Ákosné lefoglalt javai összeírása, 1661, TT. 1887. 384. Uzdiszentpéteren (1679) sóból készített gyertyatartók is voltak. A gyertyák mellett sok üveges és lantornás lámpás, „török lámpás“, fáklyák és szövétnek szolgálták a kinti és benti világítást.

Reneszánsz bútor: Bode, Wilhelm: Italienische Hausmöbel. Leipzig, 1920, Feulner, Adolf: Kunstgeschichte des Möbels (Propyläen kiadás). Berlin, 1927. Jacquemart, Albert: Histoire du mobilier. Paris, 1876. Kaesz Gyula: A bútorstílusok. Bp., 1962. Koepen, Alfred — Breuer, Carl: Geschichte des Möbels. Berlin — New York, 1904. Schmitz, Hermann: Das Möbelwerk. Berlin, 1926. Schrottmüller, Frida: Wohnungskultur und Möbel der italienischen Renaissance. Stuttgart, 1921, Vogelsang, Walter: Holländische Möbel im Niederländischen Museum zu Amsterdam. Amsterdam und Leipzig, 1910.

Templomi bútorok: Balogh: ER. 324—326. Vătăşianu: ArataF. 859—862.

Világi bútorok: Bárányiné Oberschall Magda: Magyar bútorok. Bp., 1939. Uő.: Az Országos Iparművészeti Múzeum régi magyar bútorai. *Magyar Művészet*. 1934. 208—217. Európai bútorok a XV—XVII. században. A vezetőt írta és a kiállítást rendezte Batári Ferenc. Bp., 1967. Bátky—Györffy—Viski: A magyarság néprajza. I. Bp., é.n. (1941). 217—249. Domanovszki György: A magyar parasztbútor. Bp., é.n. Éber László: A bútorművesség emlékei Magyarországon. *Iparművészet Könyve*. II. Bp., 1902. Jakó: Otth. 376—381. Szabolcsi Hedvig: Régi magyar bútorok. Bp., 1954. Végh Gyula: Múlt idők színes berendezőművészete. *Magyar Iparművészet*. 1932. 1—2. Voit: Otth. 164—194. Zlinszky-Sternegg Maria: Renaissance inlay in old Hungary. Bp., 1966.

Intarziás bútor: Jakó: Otth. 377, 378. Voit: Otth. 170. KÁLt. KVLt. Hagyatéki leltárak könyve. Vol. I (1587—1589). Fasc. II. 7—26. lap.

Mintásan festett bútor: Jakó: Otth. 377, 379. Voit: Otth. 166, 169. KÁLt. KVLt. Hagyatéki leltárak könyve. Vol. I (1587—1589). Fasc. II. 8. lap. Fasc. I. No. 65 (1596)-

Fodorpapírossal borított bútor: Jakó: Otth. 380.

Esztergályozott bútor: Jakó: Otth. 379. Voit: Otth. 169.

Bútoranyag: Bárányiné Oberschall Magda: Magyar iparművészet a hódoltság korában. Magyar Művelődéstörténet. III. Bp., é.n. 610. Apafinak dió- és körtefából készült bútorai voltak (Radvánszky: MaCsH. I. 35.). A beszercei polgárok tulajdonában piros ébenfa asztal, hársfa asztalok és juharfa szék fordult elő.

Kelengyeládák, díszládák: Bárányiné Oberschall Magda: Régi magyar kincsesládák. *Magyar Iparművészet*. 1935. 174—176. Uő.: Magyar iparművészet a hódoltság korában. Magyar Művelődéstörténet. III. Bp., é.n. 609. Batári Ferenc: Késő rene-

szánsz magyar ládák a bútorosztály újabb szerzeményei között, *Iparművészeti Múzeum Évkönyve*. Bp., 1966. 45—59. Feulner, Adolf: *Kunstgeschichte des Möbels*. Berlin, 1927. 88—94, 163, 194, 195. Jakó: *Oth.* 378. Radvánszky: *MaCsH.* I. 23—24. Szabolcsi Hedvig: *Régi magyar bútorok*. Bp., 1954. 26. Voit: *Oth.* 160—169.

Ládaméret: Jakó: *Oth.* 376—378.

Kazetták: Feulner, Adolf: i.m. 94. Jakó: *Oth.* 378. Kaesz Gyula: *A bútorstílusok*. Bp., 1962. 98. Voit: *Oth.* 170. Barcsai Ákosné lefoglalt javainak összeírása, 1661, *TT.* 1887. 373, 377, 387. KÁLt. KVLt. *Hagyatéki leltárak könyve*, Vol. I (1587—1589). Fasc. II. 40. lap. Fasc. I. No. 77 (1604). Pasc. I. No. 97 (1615). Fasc. I. Na 147 (1630). No. 109 (1636). RDL. I/29 (1655). No. 166a (1685). No. 170 (1689).

Népi láda: Bátky—Györffy—Viski: i.m. I. 230—234. Szekrény-láda: KÁLt. KVLt. Fasc. I. Na 96 (1615). Fasc. I. No. 97 (1620). Fasc. I. No. 119 (1622). Fekvő szekrény: KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 96 (1615). Székely szekrény: KÁLt. KVLt. No. 109 (1636). Ládát jelentő szekrény-adatok: KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 90 (1611). No. 43 (1659). No. 175 (1692). Fekvő láda: KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 146 (1629). No. 111 (1637). RDL. I/29 (1655).

Reneszánsz szekrény: Rédey Jánosné Kornis Margit nászhozománya 1627-ből. *TT.* 1885. 39. Kapi Fruzsina szekrénye: Bárányné Oberschall Magda: i.m. 609. Szekrény-láda: KÁLt. KVLt. Fasc. I. 96 (1615). Fasc. I. No. 119 (1622).

Almárium: Jakó: *Oth.* 383. Radvánszky: *MaCsH.* t. 25. Voit: *Oth.* 171. Feulner, A.: i.m. 178—179, Schmitz, Hermann: *Das Möbelwerk*. Berlin, 1926. 152.

Pohárszék: Radvánczi Istvánnak Magyarfülpösön 1599-ben van pohárszéke (Torma Károly: XVI. századi összeírások. *TT.* 1879. 564.). Pohárszék-láda: Radvánszky: *MaCsH.* L. 27—28. Voit: *Oth.* 178. Pohárszék-abrosz: Barcsai Druzsiana hozománya, 1643. *TT.* 1887. 792. Veér György ingóságainak leltára, 1697. *TT.* 1885. 405. Német és németalföldi hatás: Szabolcsi Hedvig: i.m. 24. Voit: *Oth.* 178. Bárányné Oberschall Magda: i.m. 612. Bethlen Kata márványozott pohárszéke. Uo. 610. Bethlen Gábor pohárszéke: Baranyainé: *BGpal.* 243.

Téka, tálas, rúd, fogas: Bátky—Györffy—Viski: i.m. I. 245, 246, 246—248.

Pad: Jakó: *Oth.* 379. Bátky—Györffy—Viski: i.m. I. 218—221.

Padfedél: Jakó: *Oth.* 374. Radvánczi István padfedelei, 1599. Torma Károly: XVI. századi összeírások. *TT.* 1879. 564. KÁLt. KVLt. *Hagyatéki leltárak könyve*, Vol. I (1587—1589). Fasc. II. 7, 19, 24, 37, 40, 41, 49, 68, 69. lap.

Fal oldalára való deszka: Bátky—Györffy—Viski: i.m. I. 221—222. Jakó: *Oth.* 369.

Hosszú szék: KÁLt. KVLt. No. 111 (1637).

Padszék: Bátky—Györffy—Viski: i.m. I. 221. Feulner, Alfred: i.m. 220. Jakó: *Oth.* 379. Radvánszky: *MaCsH.* I. 28. Szabolcsi Hedvig: i.m. 31. Voit: *Oth.* 179.

Karszék: Bátky—Györffy—Viski: i.m. I. 237—238. Jakó: *Oth.* 379. A padokhoz hasonlóan ezeket a karszékeket is néha szőnyeggel vonták be: KÁLt. KVLt. Fasc. I, No. 147 (1630). A gyulafehérvári palota inventárium hat darab, székre való kecsét emleget; Baranyainé: *BGpal.* 258. A kolozsvári asztalosok tevékenysége: A kolozsvári asztaloscéh jegyzőkönyve. 1644—1690. 50—56. lap.

Egyes szék: Bárányné Oberschall Magda: i.m. 160. Bátky—Györffy—Viski: i.m. I. 234—237. Huszka József: Teleki Mihály széke. *ÁÉ.* 1895. 93—94. Schmitz Hermann: i.m. 88—89. Szabolcsi Hedvig: i.m. 27. Voit: *Oth.* 185—186. KÁLt. KVLt. Fasc. I. Na 65 (1596).

„Setzei“ szék: Baranyainé: *BGpal.* 255, 256. Jakó: *Oth.* 380. Szabolcsi Hedvig: i.m. 27. Voit: *Oth.* 178. A hímezett székekről: Palotai Gertrud: *Árva Bethlen Kata fonalas munkái. Erdélyi Tudományos Füzetek.* 1944.

Agyak: Balogh: *ER.* 342. Baranyainé: *BGpal.* 255, 256. Feulner, Alfred: i.m. 184—185. Jakó: *Oth.* 381. Voit: *Oth.* 179, 182. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 119 (1622). No. 111 (1637).

Agyfőtől valók, ágytakarók: Jakó: *Oth.* 382—383. KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 147 (1630). No. 131 (1643). No. 155 (1677). No. 165 (1684). No. 178 (1694).

Asztal: Jakó: *Oth.* 378. Voit: *Oth.* 169. KÁLt. KVLt. *Hagyatéki leltárak könyve*. Vol. I (1587—1589). Fasc. II. 2, 8, 19, 24, 40, 41, 48, 70. lap. Ládás asztal: Bátky—Györffy—Viski: i.m. I. 242—244.

Asztaltakaró: Baranyainé: *BGpal.* 255, 256, 257. Jakó: *Oth.* 373.

BOKÁLY-KÁLYHA, BOKÁLY-KEMENCE

A bokály szó eredetére és meghonosodására lásd: Benkő Loránd: Bokály. *Magyar Nyelv.* 1956. 450—456. Magyar Etymologiai Szótár. I. Bp., 1914. 456. hasáb. Magyar nyelvtörténeti szótár. I. Bp., 1890. 265. hasáb. Magyar Oklevélszótár. Bp., 1902—1906. 80. hasáb. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I. Bp., 1967. 327.

A bokály-készítményekkel és a bokály szó magyarozatával eddig a következők foglalkoztak: Csefkó Gyula: Bokályos ház. *Magyar Nyelv.* 1927. 197—201. Elemzése során Csefkó arra az eredményre jut, hogy a bokály szó „anyagjelző“, ami „állandó jelzője volt azoknak az edényeknek, amelyeket a szintén bokály szóval megnevezett korsófajtával azonos vagy hozzá hasonló anyagból készítettek, esetleg a bokályokhoz hasonlóan díszítettek is“. Szabó T. Attila: Bokály-kemence. *Magyar Nyelv.* 1940. 187. Ő elfogadja ugyan Csefkó magyarozatát, de fokozottabb figyelmet szentel a mintakincs kérdésének. „Az erdélyi falvakban—írja—még sok szép példányát lehet látni olyan kemencéknek, amelyeket erdélyi eleink bizonyára bokály-kemencé-nek neveztek volna. Ezeknek a kemencéknek a csempéin különböző domborművű virág- és állatdíszek, tehát ugyanolyan táblák voltak, mint a bokályos ház falait díszítő cserép, illetőleg majolika lapok.“ Herepei János: Bokályos ház. *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Kvár., 1957. 326—333. Herepei a bokályos ház csempéinek eredetével foglalkozva azokat a török agyagművesség körébe utalja, s ezzel magyarázza, hogy használatuk kizárólag csak a fejedelmi udvarra korlátozódott.

A gyalui vár 1666-os kályha-adatát lásd: Jakó Zsigmond: A gyalui vártartomány urbáriumai. Kvár., 1944. 169, 170.

A kolozsvári polgárok XVI. századi otthonában is több olasz iparcikket találunk. Ezek közül említésre méltó a Herczegh István 1589-ből való hagyatéki leltárában szereplő „bokalj chesze“, ami minden bizonnyal még olaszföldi fajánszára volt (Jakó Otth. 385.).

Az anabaptistákra vonatkozóan lásd: Áldássy Antal: Az anabaptisták Magyarországon a XVI. és XVII. században. *Katolikus Szemle.* 1893. Krisztinkovich Béla: Beiträge zur Frage der Habaner Keramik. *Zeitschrift des Vereins der Keramikfreunde.* Schweiz, 1957. ML. IL 324—326. Seni Valér: Az anabaptizmus. Bp., 1907.

Az Alvincze telepedett anabaptisták: Áldássy Antal: Az anabaptisták kiváltságlevele. TT. 1892. 367. Bakk Endre: Alsófehérvármegye helységei. *Az Alsófehérvármegyei Történelmi Régészeti és Természettudományi Egylet Tizenharmadik Évkönyvet* Gyulafehérvár, 1904. Jakab Elek: Erdély és az anabaptisták a XVII—XVIII. században. *Keresztény Magvető.* 1876. Tóth Mike S. J.: Az anabaptisták Erdélyben és Delphini. *Katolikus Szemle.* 1892. Veszely Károly: Az alvinci plébánia. *Magyar Sion.* 1863.

Bethlen Gábor az anabaptisták kiváltságlevelét 1622. július 4-én adta ki Gyulafehérváron. Átírva Mária Terézia 1767. május 2-án Bécsben kelt privilégiumában. Lásd Kemény Sámuel gyűjteményében: *Chartophilatium Transilvanicum.* Tom. XXIII. privilegia, vol. I. (AkadLt.). Az 1622. május 1—23 között tartott kolozsvári országgyűlés XXIII. paragrafusa: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek.* VIII. Bp., 1882. 102.

Az újkereszteny „mívek“ limitációi: 1627. április 4—10 között tartott gyulafehérvári országgyűlés VI. cikkulusa: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek,* VIII. Bp., 1882. 370. 1631. június 5 és július 1 között tartott gyulafehérvári országgyűlés XXIX. paragrafusa. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek.* IX. Bp., 1883. 271. Ez utóbbiban kiváltságaik megerősítéséről van szó, ahol egyebek mellett a következőket olvashatjuk: „De mivel ekkéig a szász városok sokadalmiban árujokkal nem szabad volt menniek, ezután se menjenek.“ Az 1625. május 1—29 között tartott gyulafehérvári országgyűlésen hozott limitáció: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek.* VIII. Bp., 1882. 296. Az 1626. május 24. és június 17. között tartott gyulafehérvári országgyűlésen elfogadott limitáció: i.m. 348. Az 1627. április 4. és 10. között tartott gyulafehérvári országgyűlésen elfogadott limitáció: i.m. 404. Az 1627. október 22-én kibocsátott limitáció: i.m. 468. Az 1627. október 24-én kibocsátott limitáció: i.m. 478.

A habán fazekasságra vonatkozóan lásd: Bielz, Julius: Eine „Habaner“ Töpfer-siedlung in Siebenbürgen. *Wiener Zeitschrift für Volkskunde.* 1927. 8—13. Uő.: Winzer Krüge. KVSL. 1927. 17—23. P. Brestyánszky Ilona: A kerámia és a porcelán története. Bp., 1966. 97—98. Katona Imre: A habán kerámia néhány kérdése. *Az Iparművészeti Múzeum Évkönyve.* 1964. 73—78. Krisztinkovich Béla: „Nobilis amphorius magister“. *Művészettörténeti Értesítő.* 1958. 2—3. szám. 134—141. Uő.: Habán „in-

kunábulumok“ nyomában. *Művészettörténeti Értesítő*. 1968. 1—2. szám, 73—79. Layer Károly: Az erdélyi habánok története. A *Műgyűjtő*. 1928. 146—148. Szendrei János: A habánok története Magyarországon és a habán majolika. *Művészeti Ipar*. 1889. 161—176.

Az 1679-ből való „vinczi kalyha formara“ készített kályha. Szabó T. Attila: Erdélyi kemence-adatok a XVII—XIX. századból. *Etnographia*. 1941. 71.

Az erdélyi anabaptisták megtérítésére Mária Terézia 1763. augusztus 30-án adott rendeletet Baytai Antal József püspöknek (Tóth Mike S. J.: i.m. 775.). Az erőszakos térítés következtében sokan elmenekültek Alvincről, s Tövisen — Teiuş — Szászkeresztúron — Criş — Szászkezdén, Garádon — Dacia —, Segesváron és Medgyesen — Mediaş — telepedtek le (Tóth Mike S. J.: i.m. 775, 791—792. Veszely Károly: i.m. 442, 443.). A szászkezdői fazekasközpont készített fehér-kék mázas kályhákat, s nem lenne érdektelen megtudni, hogy a Szászkezdre menekült habánok milyen mértékben hatottak a helyi kerámia jellegének alakulására.

A BETHLENSZENTMIKLÓSI KASTÉLT

A kastélyra vonatkozó fontosabb könyvészeti anyag: Balogh: RenÉp. 57. Balogh Jolán: Bethlenszentmiklós műemlékei. Pt. 1933. 301. Uő.: A renaissance építészet és szobrászat Erdélyben. *Magyar Művészet*. 1934. 152—153. Bierbauer, Virgil: Nicolas Bethlen un grand-seigneur architecte. *Nouvelle Revue de Hongrie*. 1935. II. 314—323. Uő.: Bethlen Miklós, az építész. *Szépművészet*. 1942. 141—143. Bíró: Kast. 29—30. Bíró: EM. 86—88. Csabai István: Az erdélyi reneszánsz művészet. Bp., 1934. 30—37. Gerevich Tibor: Erdélyi magyar művészet. Erdély. Bp., 1940. 161. Ionescu: ArhR. II. 200, 201. Rados Jenő: Magyar kastélyok, Bp., 1939. 34. Sebestyén: ArRT. 40, 41, 42, 44, 46, 47, 59, 96, 115.

A kastély beosztása: Bethlen Miklós Önéletírása. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta V. Windisch Éva. I. Bp., 1955. 233—234. Az építésre való utalások: I. 118, 119, 228—229, 233, 234, 241, 323, 333.

Vay Ádám gazdasági utasításai. Dancka, 1715. 13. lap. AkadLt. Kemény József gyűjteménye.

A nyílt árkádok hosszú tornácok kérdésére lásd: Balogh: RenÉp, 52. Balogh: Stíl. 82, 101, 110—111, 126—128.

A földszinti emléktábla ma már nincs meg. Szövegét a konskripció (5. lap) alapján közlöm. Lásd még: Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen család története. Bp., é.n. 301.

Az Egurvar-ral (Anjou-kori okmánytár. I. Bp., 1878. 302.) kapcsolatos feltételezés Jakó Zsigmondtól származik. A köhordás nagy jobbágymunkájának emlékét a hagyomány napjainkig megőrizte. Demeter József (1957-ben 73 éves volt) bethlenszentmiklói lakos, nagyapjától hallotta, hogy a kastélyhoz a glogovéci tetőről hordták a régiek a köveket.

A délkeleti sarokbástya alatti pince ajtajának dátuma a konskripció 57. lapján.

Az emelet emléktáblájának szövege a konskripció 26. lapján található. Valószínűleg ennek helyére került az 1856. évi Brukenthal-féle restauráció emléktáblája.

A stukkók leírásait a konskripció 9, 10, 11, 14. lapján olvashatjuk. Megemlékezik a stukkókról: Csabai István: Lm. 36—37., valamint Bedőházi János is (Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben. VII. Bp., 1901. 499.). Bethlen Miklós német képrója: Önéletírás I. 317, 318. Külső falfestés: konskripció, 60—61. lap.

A felvonóhídnak Sebesváron—Bologa—is volt lappanca, s az 1715-ös leírás szerint a „régii felső kapu előtt“ a híd alatti pincében borokat tartottak. Bánffy Farkas jószágainak urbárium, 1715. AkadLt. Bánffy-levéltár, Fasc. XLIII. No. 15.

Bethlen Miklós apokrif önéletrajza: Groff Bethlen Miklos ifjúkori életének, úgy Erdély ország akkori Történeteinek tulajdon magától Frantzia Nyelven valo le írása. Kvár., 1804. 315. Fordítás az 1736-ban Amsterdamban megjelent eredetiből.

A bástyák feliratai megtalálhatók a konskripció 63, 65, 74, 78, 79. lapján.

Radnót, árkádok: Balogh Jolán: Késő-renaissance. A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. 310. Ionescu: ArhR. II. 197. Sebestyén: ArRT. 109. A városi építészetben a nyílt udvari árkádra, különösen Szeben, Medgyes és Brassó viszonylatában, több példát hozhatunk fel. Úgy tűnik, hogy Kolozsváron, legalábbis kőből építve,

csak szórványosan fordult élő. Sigerus, Emil: Von altem Hermannstadt. Sibiu. 1922. 70, 71, 73. Sebestyén: ArRT. 22. Balogh: Kvár. 24.

Zsibó.—Bethlenszentmiklós kapcsolata: Bíró: EM. 64—65.

Schweininger 1764. X. 25-én felvett költségjegyzéke és szerződése: AkadLt. Bethlenlevéltár, limbus. Az Alvinczi ház megépítésére kötött szerződés 1796. IX. 10-én kelt. AkadLt. Alvinczi-levéltár, limbus.

Mezősámsondon Josef Hoffmayer kőfaragó dolgozott, s valószínűnek tartjuk, hogy a kastély építője is a kolozsvári mesterek közül került ki, a kolozsvári Rédey ház munkálatainál többször igénybe vett Franz Gindtner lehetett. Görgényszentimre, valamint a lebontott bonyhai kastély homlokzatának feltűnő hasonlósága s az előbbinek Mezősámsoddal való kapcsolata azt sejteti, hogy Görgényszentimrere a Bethleneknek Marosvásárhelyen is dolgozó kolozsvári mesterek jutottak el.

A mai kolozsvári műemlékanyagban a XVIII. század derekáról való árkádot is találhatunk: Herepei ház (1751) és az 1769-ben átalakított Mátyás-szülőház (Debreczeni László: az 1935. évi kolozsvári műemlékösszeírás. *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kvár., 1957. 242.).

Szabó Sámuel udvarbíró Kornis Istvánhoz intézett levele, 1699. XII. 27. AkadLt. Mike Sándor gyűjteménye, limbus.

A bethlenszentmiklósi kastélyról írott korábbi tanulmányom (B. Nagy Margit: Adatok a Bethlenszentmiklósi kastély építéstörténetéhez. *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kvár., 1957. 485—495.) a XVIII. századi renoválást nem tárgyalja.

A HADADI KASTÉLY

A hadadi kastély építésére vonatkozó iratok egy kötegben találhatók: AkadLt. Wesselényi-levéltár, limbus. A köteg a következő iratokat tartalmazza: Josef Litzmann szerződésai: 1761. ápr. 29, 1768. aug. 24. Szerződés-kiegészítés 1763. jan. 22. Franz Gindtner szerződése 1772. nov. 20. (a rávezetett utolsó kifizetés 1773. nov. 7.). Franz Gindtnernek 1773. június 16-án Wesselényi Farkashoz írott leveléről készített regeszta (maga a levél a missilis-anyagban van). Wesselényi Farkas 1774. május 3-án kelt levélfogalmazványa Gindtnerhez és az arra kapott válasz regesztája. Johann Christian Bähr 1773. okt. 10-én kelt szerződése (a rávezetett utolsó kifizetés 1776. nov. 14.). Szoldáti Antal 1774. nov. 8-án kötött szerződése, Szoldáti Antal „Projectum“-a az anyagszükségletről és az elvégzendő munkákról. Ugyancsak az ő kezéből származó „Specificatio“ a szükséges munkákról (dátum és év nélkül). Johann Christian Bähr 1775. ápr. 10-én kelt szerződése (a rávezetett utolsó kifizetés 1776. ápr. 25.). Johann Christian Bähr Wesselényi Farkashoz 1776. márc. 12-én intézett leveléről készült regeszta. Johann Wilke 1775. július 21-én kelt szerződése (a rávezetett utolsó kifizetés 1777. szept. 27.). Christof Hoch 1777. július 22-én kelt szerződése. Szőke Mihály drági prédikátor 1777. aug. 25-én Wesselényi Farkashoz írt levelének regesztája. Wesselényi Farkas 1777. aug. 26-án kelt levélfogalmazványa a kolozsvári bírónak a lakatos ügyében. Augustin Flecher zsibói kőfaragó szerződése 1775. aug. 16. (1776. okt. 15-ig két kályha készült el). Johann Peter Hermann kolozsvári üveges 1775. okt. 19-én kötött szerződése (a rávezetett utolsó kifizetés 1776. szept. 19). Wesselényi Farkas 1777. okt. 18-án kelt levélfogalmazványa Nagy György drági tisztartóhoz a kastély üvegezésével kapcsolatosan. Anton Schuchbauer 1776. aug. 7-én kötött szerződése. Josef Edlinger kőfaragó 1776. július 4-én kelt szerződése. A Kolozsvárról kivitt faragott kövek specifikációja (aláírás és dátum nélkül). Josef Hoffmayer specifikációja a hadadi épülethez megkívántató faragott kövekről (dátum nélkül). Johannes Wilke 1776. okt. 24-én kötött szerződése (a rávezetett utolsó kifizetés 1777. szept. 27). Johann Christian Bähr 1776. nov. 14-én kötött szerződése (a rávezetett utolsó kifizetés 1776. dec. 19). Johann Christian Bähr 1777. febr. 4-én kötött szerződése két tölgyfából készült almáriumra (a rávezetett utolsó kifizetés 1777. márc. 12.). Wesselényi Farkasnak drági tisztartójához, Nagy Györgyhez írott levélfogalmazványa a kőfaragók közötti egyenetlenség ügyében, 1776. aug. 5. A válaszevél regesztája, 1776. aug. 15. Josef Leder 1783. jan. 25-én kelt szerződése. Anton Überlacher 1783. febr. 28-án kelt szerződése (a rávezetett utolsó kifizetés 1785. nov. 25.). Josef Leder 1787. febr. 22-én kelt szerződése (a rávezetett utolsó kifizetés 1788. márc. 10.). Anton Überlacher 1787. febr. 22-én kelt szerződése (a

rávezetett utolsó kifizetés 1788. okt. 1.). Szendrei János 1801. aug. 23-án kötött szerződése Danila Tripon szerződesei: 1800. szept. 9., 1800. szept. 22. Kocsárdi Mihály kőfaragó nyugtája 10 forintról egy napóráért, 1805. máj. 8.

A Missilis-anyagból felhasználtuk Szabó András Wesselényi Farkashoz intézett, Hadadról keltezett levelein 1786. III. 6, V. 6, V. 10; 1787. I. 12, II. 11, VII. 17, VII 30; 1788. VII. 22.

Josef Litzmann-nal kapcsolatosan lásd: Balogh István: Debrecen. Bp., 1958. 30. A reá vonatkozó levéltári adatokat ugyancsak Balogh István szíves tájékoztatásának köszönhetem. Mesterünk nevét Balogh Litsmann-nak írja, a magunk részéről azonban a Litzmann változatot használjuk, mivel a mester maga is így írta alá szerződéseit, Litzmann rajzai a fent említett építési csomóban a 18. és 19. szám alatt található.

A Zsibón dolgozó debreceni mérnökről: Szabó András Wesselényi Farkashoz intézett levele, Hadad, 1787. V. 29. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

A ráckevei ét a Pest környéki kastélyokra: Ybl Ervin: Savoyai Jenő herceg ráckevei kastélya. *A Szépművészeti Múzeum Evkönyve*. Bp., 1929. A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. 368—369, 370, 408—411. Rados Jenő: Magyar kastélyok. Bp., 1939. 15, 18, 20, 25, 40.

A kastély feliratai:

1. Az első építési periódusból származó címeres kő, mely ma a kastély kertjében található, s elég rossz állapotban van. Felső részén Wesselényi Ferenc és Rédey Zsuzsanna rokokó keretelésű címere áll. A címerpajzsok ovális alakúak, s keretük csigavonalas nyúlványban végződik. A két címert lilomos korona és egy angyal fogja össze. Az említett címerpajzs osztrák és cseh területen nem ritka, csak nálunk fordul elő szórványosan.

A felirat szövege:

MDCCLXIII ET SEQUENTRUS // AUXILIANTE DEO EX FUNDAMENTIS AEDIFICARE FECIT // BARO FRANCISCUS WESSELENYI DE HADAD UTROR/um/QUE SACR/ae/ CAES/areae/ ET APOST/olicae/ REG/iae/ MA/es/T/a/TUM STATUS // ACT/uarius/ INT/imus/ CONSILIARIUS CAMERARIUS ET INCLIT/ae/ CO/mi/-T/a/T/us/ SZOLN/ok/ MED/iocri/ SUPR/emus/ COMES CUM VITAE SUA SOCIA // CHARISS/im/A COM/itissa/ SUSANNA RHEDEI DE KIS RHEDE // SOLI DEO SIT GLORIA HONOR ET GRATIARUM A/cti/O IN SECU/lo/ SECVLORUM AMEN

A másik két emléktábla a bejárat két oldalán található, ugyancsak csigavonalas nyúlványban végződő ovális keretben.

2. A jobb oldali szövege:

HUIC AEDIFICIO AGENTI
TORIBUS INCHOATO CORONID
EM IMPOSUIT B VOLFGANGUS
WESSELENYI DE HADAD SACRAE
CAESAREO REGIAE APOSTOLICAE
MAIESTATIS CAMERARIUS ET
COMITATIS MEDIOCRIS SZOLNOK
COMES SUPREMUS CUM CONS/o/R
TE SUA COMITISSA JULIANNA
DE BETHLEN MDCCLXXVI

3. A bal oldali szövege:

VIVITUR PARVO BENE
CUI PATERNUM SPLENDET
IN MENSA TENUI SALINUM
NEC LEVES SOMNOS TIMOR AUT
CUPIDO SORDIDUS AUFERT
HORATII CAR LIB II ODE XVI

1 schuch a bécsi öl 1/6-od része, kb. 31 és 1/2 cm.

A kolozsvári mesterek: Johann Christian Bähr, Josef Edlinger, Franz Gindtner, Gottfried Hartmann, Johann Peter Hermann, Christof Hoch, Josef Hoffmayer, Josef Leder, Anton Schuchbauer, Anton Überlacher tevékenységére vonatkozó adatokat lásd a *Függelékben*.

A dolgozatban felsorolt mestereken kívül Kocsárdi Mihály kolozsvári kőfaragó egy napórát készített a kastélyhoz.

Asztalos Hantzi említése: *Specificatio a Colonusok épületjeihez megkivántato leg-szükségesebb fákról.* AkadLt. Wesselényi-levéltár, limbus.

A hadadi kastélyról írott korábbi tanulmányom (Benkő M.: *Castelul din Hodod și unele considerații asupra arhitecturii barocului în Transilvania.* SCIA. 1966. 1. szám, 93-108.) a mesterekkel kapcsolatos problémákat vázlatosabban érinti.

A ZSIBÓI KASTÉLY

A kastély monográfiája: B í r ó J ó z s e f: A z s i b ó i k a s t é l y. *Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60-ik évfordulójára.* Bp., 1942. 171—185. Lásd még: Ionescu: ArhR. II. 252.

Cserei Heléna költségnaplója: AkadLt. A Zilahi Református Kollégium iratai, limbus.

A kastély mester-kérdése: B í r ó J ó z s e f: i.m. 177—180

Id. Wesselényi Miklós életrajzi adatai: Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Bp., 1965. 14—27. Trócsányi új adatai alapján a Bíró által közölt dátumok egy része nem bizonyult helyesnek.

Ugraira lásd: Ţoca, Mircea: Cîteva lămuriri în legătură cu viața și activitatea arhitectului Ladislau Ugrai SCIA. 1969. 2. szám. 327—330. Ugrainak egy Bécsből, 1794. I. 13-án Bánffy Györgyhöz írott kérvényéből kitűnik, hogy ekkor még Bécsben folytatta" tanulmányait, de Ţoca adatai szerint még 1796-ban is Bécsben élt.

A kalocsai székesegyházra: A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. 388 ML. II. Bp., 1966. 547, 548.

Tholl Sebastian rajza a bethleni kastély erkélyéhez: 1772. március 21. Ugyanitt található egy dátum nélküli költségvetése is. AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.

Jung Józsefre vonatkozó adatok: ML. II. 535.

Wrabetz, Franz építész, földmérő és freskófestő. Csehországban, Brodban született, Pozsonyban telepedett le, s ott is halt meg 1799-ben. Pozsonyban és magyarországi kastélyokban dolgozott. Garas Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp., 1955. 263. Thieme, Ulrich—Becker, Felio: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. XXXVI. Leipzig, 1947. 270. Kassa város levéltárában az Index actorum-ban az 1793, 1794, 1795, 1796. években található reá vonatkozó bejegyzéseket a Vécsey, Wesselényi, Wrabetz címszavak alatt. Az iratok áttanulmányozása valószínűleg sok új érdekes adattal szolgálna mesterünk tevékenységére vonatkozóan. A Wesselényi-levéltárban (AkadLt) az építési iratok között három reá vonatkozó nyugta és kezeslevél található: 1796. VI. 25., kezeslevél és nyugta; 1796. X. 6., nyugta. Wrabetznek Wesselényihez, illetve Cserei Helénához intézett levelei: 1796. VI. 25, VI. 26, VII. 29, VIII. 6, VIII. 7, VIII. 13, IX. 10, IX. 17. Ezekből a levelekből kiderül, hogy mesterünket Zsibón fogatta el Andrassy gróf és csukatta a kassai börtönbe. Sennyei grófhhoz, illetve Anna nevű feleségéhez intézett levelekből (AkadLt. Sennyei-levéltár) megtudjuk, hogy Wrabetz tervezte a béllyei kastély homlokzatát, és Nagymihályon dolgozott huzamosabb ideig Sennyeiék szolgálatában. A levelek dátuma: Nagymihály, 1789. VI. 30, VIII. 17. (ebben Wrabetz feleségének egy nyugtája is van 2 forintról), Bellye, 1789. VIII. 18, XII. 27. Nagymihály, 1791 III. 23; 1790. VII. 30. dátummal Nagymihályon keltezett utasítás rajzokkal az asztalosnak. Wrabetzcel állnak kapcsolatban Andrassy Károlynak Monokról. 1796. július 21-én és augusztus 2-án Wesselényi Miklóshoz írott levelei. Proznorszki Mihály ugyancsak az ő kiszabadítása ügyében levelezik Wesselényi Miklóssal: Radvány, 1796. augusztus 12. és október 12. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

Követsi tordai építőmester volt, s a XIX. század elején az Aranyoson épített hidat. K ó v á r i L á s z l ó: Erdély építészeti emlékei. Kvár., 1866. 311.

Bitthaus építőmesterre: Károlyi József levele Wesselényi Miklóshoz. Pest, 1800. márc. 14. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

Kováts Sámuelre: Bánffy Zsuzsanna levele Wesselényi Miklóshoz. Válaszút, 1800. VI. 17. „Kováts uramra, ki az Sibai kertedben igazítja az vizek dolgát igen nagy szükségem volna...” AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

Kínai filegória: Cserei Farkas levele Csered Helénához. Kraszna, 1800. VI. 16, XI. 1. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.'

Kert, melegház: Bethlen Ferenc levele Wesselényi Miklóshoz. Kolozsvár, 1805. V. 29
Károlyi József levele Wesselényi Miklóshoz. Nagykároly, 1801. V. 31. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

Berendezés: Vajna Antal levelei Cserei Helénához. Bécs, 1799. XII. 5; 1801 V 8 X 27, XII. 4; 1802. IV. 13, VI. 1, VIII. 3; 1803. VIII. 2. Cserei Heléna levélfogalmazványa Vajna Antalhoz, 1802. IV. 13. után.

Wass Sámuel levele Wesselényi Miklóshoz. Nagyalmás, 1803. IV. 2. Bánffy Zsuzsanna levelei Cserei Helénához. Válaszút, 1805. X. 7, és 1808. VI. 13. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

Vadaskert: Bánffy György levele Wesselényi Miklóshoz, Kolozsvár, 1808. III. 26. Örömet fejezi ki benne, hogy a küldött szarvasokkal Wesselényinek „vadászatra és vadaskertnek fel allítására hajlandó kedvét“ betölthette. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

Kárpitos: Bánffy György levele Wesselényi Miklóshoz. Kolozsvár, 1802. nov. 12. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

Neuhauserre és Stockra, lásd: Bielz, Julius: Johann Martin Stock un portretist transilvanean din sec. XVIII. *Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări*. No. 4. Sibiu, 1956. 23—37. U ő.: Familia pictorialor Neuhauser și începuturile peisagisticii transilvănene. SCIA. 1956. 1—2. szám, 320—330.

Ugrai László levele Wesselényi Miklóshoz. Székelyudvarhely, 1803. febr. 8. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

Kagerbauer Antalra: Kelemen Benjámín levele ifj. Wesselényi Miklóshoz. Kolozsvár, 1846. aug. 16, szept. 14. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

A zsigódi kastélyon végzett építkezések Cserei Heléna halála után: Kelemen Benjámín levelei Wesselényi Miklóshoz. Zsigó, 1832. I. 6; 1836. IV. 1, VI. 14, VI. 4, IX. 17, IX. 27; 1837. IX. 1; 1838. XI. 6; 1840. I. 5; 1843. XII. 31; 1849. X. 5. AkadLt. Wesselényi-levéltár, Missilis.

A zsigódi kastély építési és berendezési munkálataiban résztvevő kolozsvári mesterek adatait lásd a *Függelékben*.

A KOLOZSVÁRI BÁNFFY PALOTA

A XVIII. század új életformája: Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. 1737. *Monumenta Hungariae Historica*. Scriptores. XI. Pest, 1863. 315.

A Bánffy palota építésére vonatkozó iratok megtalálhatók: AkadLt. Iktári Bethlen-levéltár, limbus. Van közöttük három nagy Generalis Computus, melyek az 1774—1780-ig, 1780—1782-ig és 1782—1784-ig terjedő elszámolásokat tartalmazzák. Ezeken kívül itt akadunk rá Johann Eberhard, Blaumann, Anton Überlacher, Anton Richter, Dominicus Hoffmann, Michael és Martin Honigberger szerződéseire. A többi új mesternév vagy a Computusokból, vagy pedig a „Kimutatás a kolozsvári épületeken dolgozó mesteremberek akkordáiról“ című iratból került elő. A Bánffy palota mestereinek tevékenységére vonatkozó irodalom a *Függelékben* található.

Johann Eberhard Blaumann szerződése Bánffy Györggyel:

Nach deine ich (Georg Graf Bánffy Freyherr von Losontz Bey der Kaysl. Königl. Mayst. Wirklicher Kammerherr und in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen Thesaurariats Rath) meine in Clausenburg auf dem Platz befindliche und befällige Häuser von grund an auf zu bauen mich entschlossen, und von dem allhiesigen Herrn Stadt Baumeister Johann Eberhard Blaumann einen vollständigen Riess von selbe gebauet werden sollen verfertigen lassen, haben wir als nehmlichen Ich Georg Graf Bánffi, dann ich Johann Eberhard Blaumann in ansehung dieses Gebaues nach folgenden Contract mit einander eingegangen.

NEHMLICHEN

1-mo Ich Eberhardt Blaumann verpflichte mich das ich dieses in dem Riess aus gewiesene gabäu auf den angewiesenen Terein [!] nach meinen selbst entworfenen [!] Abriss also er bauen werde, dass dieses Gebäu aus vier umgeschlossenen Fliegein vo von

der Hauptflügel gegen den Platz aus 24. sage Vier und zwanzig Klaffter vier Schach der hintern gegen den zweyten Hof in eben der nehmlichen länge die zwey Seiten fliegl aber aus vier und dreyssig sage 34 klaffter und sowohl die in dem Riess angemarkte keller als auch der gantze untere Stock aus Schenen und dauerhafften gewölbern bestehen der zweyte Stock hingegen durch gehens Stukadört werden solle, also zwar das di Haupt zimmer in den vorderen flügel mit gezierten Platfonds die übrigen aber mit etwas glättern ausgefertiget, alle die in dem Abriss enthaltene Abtheilungen nach beygesetzten Maasstabe angeleget die Haupt und zwischen Mauern von grund aus bis unter das Dach in gehöriger stärke mit samt denen zwey feyer kübeln gegen den nachbarn aufgeföhret und das Dach mit Ziegeln gedeket werden solle.

2-do Verpflichte ich Johan Eberhardt Blaumann mich dahin das ich sowohl die innere als äussere Facade nach der in [!] Abriss vorgestellten Architectur welche an der Front gegen den Platz die Römische, gegen den Hof die Jonische Ordnung vorstellet genau beobachten und ausführen werde.

3-tio Nach deme aber die Erbauung des über mich genohmenen und von mir auszuführenden Gebäudes ohne vorhergegangner Niederreissung der alten Häuser nicht geschehen kann, so verbünde ich Baumeister mich diese Niederreissung nebst denen von dem Hoch Gräfl. Bauherrn gebenden nothwendigen Handlangern durch meine Maurer also bewerkstelligen zu lassen das die in denen der mahligen Mauern befindliche Materialien nicht zu grunde gehen und so viell [!] möglich die aufgehauenen brauchbare Steine samt übrigen Materiale auch bey den Neuen Gebäu nützlich angewendet und gebraucht werden mögen damit anstadt diesen keine Neue vergeblich gehauen werden dörfen.

4-to Verbünde ich Baumeister mich dahin dass ich Jederzeit dem Inspector, oder in seinen verhindernüs fall den von Ihme hiezu eigens bestellenden Mandatarius allwochentlich die zahl der nöthigen Tagelöhner velche ich nach der Menge desen vorhandenen Materialien und Hieraus vorauszusehenden arbeit abmessen will, also Specificiren werde damit er wissen könne wie viell von Tag zu Tag Tagelöhner nothwendig seyn.

5-to verobligire ich Baumeister mich ferners, das ich die zum gesamten Bau gehörige Maurer und Ziegel Decker Arbeith Selbsten versehen und aus meinen eigenen bezahlen, und letzlichen nach einsetzung der Thüren und Fenster das gantze gebäude mit einer Sauberen Übertinc und Verkalchung aus weissen und vollkomen beenden wolle.

6-to sollte es aber geschehen das die Mauern innerhalb 5 oder 6 Jahren wegen schlechter arbeit und zu bereithung zersprungen oder was noch ärger wäre zerfallen sollten so verpflichte ich mich selbe auf meine eigene unkösten besonders und dauerhaftt Herstellen zu lassen.

7-mo Soll ich Baumeister verbunden seyn alle die zum Bau nöthige und zur Steinmetz Arbeith erforderliche gattungen samt der Specification wie viell von Jeder gattung nöthig seyn beyzeiten suszuweisen und dem Inspector des Gräfl. Herrn Contrahendens zu übergeben damit selber beyzeiten sich hiernach richten könne.

8-vo Nach deme ich die Steinmetz und zimmer Arbeith selbst am besten zu verstehen glaube so verbünde ich mich nach meinen besten wissen und gewissen in diesen Stück wie in allen übrigen dem Inspector des Gräfl. Bau Herrns also bey zu stehen das Er dies fällige Contracte zu seines Herrn Principaln wahren Nutzen und Vortheille machen könne.

Endlich verbünde ich mich überhaupt in allen zu diesen Gebäu gehörigen Sachen, sowohl in ansehung der festigkeit als auch in ansehung der gemachlichkeit und Schönheit des selben, wie nicht minder auch in der Wirtschaftlichkeit alles also einzu leuthen das sowohl der Hoch Gräfl. Herr Bauherr an mir und meiner Arbeith eine vollkommene zu fridenheit haben als auch ich mir eine nahmhaftere Ehre damit einlegen könne.

HINGEGEN ABER

1-mo Verspreche Ich Georg Graf Bánffi sowohl für die von obbenanten Herrn Baumeister habende Mühewaldung als auch für die von ihme selbst zu bezahlende Maurer und Ziegel Decker Arbeith dem selben nach solcher gestallten auf geführten gebäu wie selbes in den Riess enthalten ist (: die Stallungen, wagen Schupfen und dazu gehörigen in dem hinteren Hof befündliche gelegenheiten ausgenohmmen, als welche erst nach Folen-

ding des Haupt Baues veracordiret werden sollen:) in Summa Zwölf Tausend Reinische Gulden sage 12.000 Rfl. mehr zweyhundert Emer [!] Weine sage 200 und 50 Kübel Weizen also zu bezahlen das ihme Baumeister nach Schliessung des Contracts zur aufnehmung deren Maurer Meister und von denen selben an verlangenden Vorschüssen prenumrando dreyhundert gulden sage 300 Rfl. und so dann wehrender [I] Aufführung des Baues nach Maass der auf geführten Arbeith mehr oder weniger Monatlich jedoch nicht über 3 oder 400 Rfl. anticipato bezahlt werden sollen. Jedoch dieses auch also das der Herr Baumeister für diese solcher gestallten anticipirte gelder auf alle unversehens sich ereignende Fälle hinlängliche Caventen Stelle welch die ihme Herrn Baumeister gemachte und die auf geführte arbeit übersteigende Vorschüsse mir als Bau Herrn ohne aller Verzögerung oder Exception vergüthen können und sollen.

2-do verbünde ich mich Georg Graf Bánffy alle zu dem Bau nöthige Steine, Ziegel, Kalch, Sand, Eisen, Holz, Bretter mit einem wort alle nöthige Materialien und Handlanger Herzu geben.

3-tio Verobligire ich Georg Graf Bánffy mich dem Herrn Baumeister, so wiehl als die kräftten meiner Herumliegenden Güthern und Herrschafften es zulassen ihme herbeyschaffung der nöthigen Materialien und Handlanger nicht auf zu halten, solte aber entweder in ansehung der Steinmetz oder in ansehung der zimmer Arbeith oder durch sonst einen un vorgesehenen und nicht in meiner macht stehenden zu fall einige auf haltung geschehen, so soll ich dessent wegen keines weges beschuldiget werden können. Dahero solle auch der Herr Baumeister wie Er sich Selbsten oben schon verbunden hat allzeit die zahl seiner Maurer sowohl als auch sich Selbsten nach der Menge der vorhandenen Materialien und nach vorläuffiger Einverständniss mit meinem Inspector zu richten gehalten seyn.

4-to Verspreche Ich Georg Bánffy deme Herrn Baumeister dem überbleibenden veraccordirten Rest ohne Auffhaltung im Jenen fall richtig zu bezahlen wen die Arbeith und der Bau dem dermahligen accord und Riss vollkommen angemessen und ohne aller rechtmässigen Ausstellung gänzlichen verfertiget seyn wird.

In gemäsheit also dieses zwischen uns zweyen nehmlichen mich Georg Graf Bánffy und mich [!] Johann Eberhard Blaumann verabredeten und überlegten accords ist dieser Contract schriftliche auf gesetzt worden und versprechen sich beyde contrahirende Theile dem selben richtig zu halten und auf das genaueste zu beobachten alles getreulich ind ohne gefärde zu welchen Ende zwey gleich lauthende Exemplaria verfertiget von beyden theillen unterzeichnet und eines gegen dem andern aus gewechslet worden sind

So geschrieben Hermannstadt den

28 Hornung 1774

L. S. Georg G. Bánffy m.p.

L. S. Johann Eberhard Blaumann m.p.

A Bánffy palotára és tervezőjére vonatkozó irodalom: BÍRÓ JÓZSEF: A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blaumann. EM. 1933. IONESCU: ArchR. II. 255—256. ROTH, VICTOR: Johann Eberhard Blaumann. KVsL. 1915. 19.

A Bánffy palota stílushatására lásd: BALOGH: Kvár. 36—37. BÍRÓ: Kvár. 122, 124, 132. ENTZ GÉZA: Kolozsvári későbarokk és újklasszikus házak. *Kolozsvári Szemle*. 1943. 113—116. DEBRECZENI LÁSZLÓ: Az 1953. évi műemlékösszeírás. *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kvár., 1957. 234—235, 243.

A marosvásárhelyi Toldalagi palotára tett költségek jegyzéke: „Toldalagi László perceptioinak és erogatioinak speticatioja, ab anno 1743.“ AkadLt. Toldalagi-levéltár, Fasc. 11. No. 80.

A girolti udvarház költségei: „A girolti udvarház felépítésére tett költségek jegyzéke.“ AkadLt. Wesselényi-levéltár, limbus.

A palota sorsának későbbi alakulására: JAKAB: Kvár. III. 925. KELEMEN LAJOS: Az Erdélyi Múzeum Egyesület története. *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum Egyesület félézázados ünnepére*. Kvár., 1942. 14—15.

A Bánffy palotáról írott korábbi tanulmányom (Nagy Margit: Unele aspecte din istoricul construiirii palatului Bánffy din Cluj. SCIA. 1959. 2. szám, 105—120.) a mesterek értékelését illetően a jelenleginél kevesebb adatot tartalmaz.

A SZAMOSÚJVÁRI ÖRMÉNY NAGYTEMPLOM

Kandia Szamosújvár egyik régi városnegyede, mely a vár alatt terül el.

A város hadmérnöki térképe: „Plan von dem Fort und Armenier Stadt Szamosujvar sive Armenopolis... im Jahr 1750.“ Bécs. Kriegsarchiv.

A szamosújvári örmény nagytemplomra és Jung tevékenységére vonatkozó irodalom: Bíró: Emű. 119. Entz Géza: Szolnok—Doboka műemlékei. *Szolnok—Doboka magyarsága*. Dész-Kolozsvár, 1944. 216. ML. II. 535. Szongott Kristóf: Szamosújvár szabad királyi város monográfiája. II. Szamosújvár, 1901 18-30 III. 54. (A Jung előtti építkezéseket az ő adatai alapján tárgyaltuk.)

A templom építéstörténetéhez felhasznált levéltári anyag: KÁLt. Szamosújvár város levéltára, Fasc. V. No. 1—128. Az idézett jelentősebb iratok: A szamosújvári magisztrátus levele Jung József építőmesterhez, 1782. okt. 26. No. 100. Szamosújvár reverzálisa Jung József építőmester részére, 1792. ápr. 6. No. 105. Jung József szerződése a szamosújvári templom felépítésére, 1792. máj. 5. No. 98. Jung József szerződése a szamosújvári templom felépítésére, 1792. máj. 12. No. 104. Szamosújvár városának levele a budai Fortificationis Directióhoz, melyben Jung alkalmazásáról értesíti, 1792. máj. 12. No. 103 „Jegyzés arról, hogy tudniillik Mitsoda Arrán 1792 az Szamosujvári Piatzi Templomhoz kívántato Materialiékot, Szekér, és Gyalog szeres munkásokat lehet meg szerezni és kapni“ Dátum nélkül. No. 101. Johann Rumpelnek és Kundl Mihály kimutatása az anyagárakról és munkabékekről. Dátum nélkül. No. 102. Ausweiss Anno 1792 beim angefangenen Kirchenbau in Szamos-Ujvár vermög mir durch die Stadt angegebenen Baupreissen nicht bestättigten Zusicherung erbittenen Schaden, wie solche hier folgen. Dátum nélkül. No. 128. Specificatio Summarum, quas Domino Josephus Jung partim ipse, partim medio Palierii sui ad rationem Aedificii Ecclesiae Szamos-Uj-variensis juxta subinserta Data percepit. 1792—1798. No. 128. Jung Józsefnek a szamosújvári magisztrátushoz írott levele (1793. jan. 16.) az 1792. dec. 31-én készített költségzámítással együtt. No. 107. Dolanszki József építőmester 1793. ápr. 1-én Jung Józsefhez intézett levele. No. 106. Jegyzés azon építésbéli költségektől, mellyek először projectáltattanak, de azután sokkal drágábban az építéshez kívántato eszközök meg vétetvén, azt feljül haladták. Dátum nélkül, Jung aláírásával. No. 97. Jung Józsefnek 1794. jan. 20-án a szamosújvári magisztrátushoz írott levele. No. 108. Jung József 1794. jún. 18-án kötött szerződésének másolata. No. 109. A szamosújvári magisztrátus levele a pesti törvényszékhez (1794 után). No. 1. Jung József 1796. aug. 13-án kelt. kezeslevele, hogy a pallérjának adott pénzt a templomra fogja költeni, és az építést megállás nélkül folytatja. No. 117. Jung Józsefnek 1797. ápr. 7-én a szamosújvári magisztrátushoz intézett levele. No. 125. A szamosújvári magisztrátus Jung ellen felhozott vádpontjai, 1798. szept. 22-én és szept. 25-én keltezve. No. 128. Ausweiss über die von dem Hern Fortificationis Baumeister Joseph Jung nach den Vorgelegten Plane und Beyderseits bestättigten Contract an der Szamosujvár Pfarr Kirche nicht hergestellten Arbeiten, als... 1798. dec. 20. No. 112. A Budai Fortificationis Directio 1805. jan. 2-án kelt „attestatura“. No. 116. Replica Jungiana, 1805. júl. 10. No. 2. A szamosújvári magisztrátus 1805. aug. 21-én kelt levele Tárnoky János pesti ügyvédhez, No. 3. Tárnoky János ügyvéd 1806. ápr. 16-án kelt levele a szamosújvári magisztrátushoz. No. 4. A szamosújvári magisztrátus 1807. március 1-én kelt reflexiói a Jung által bemutatott dokumentumokra, 1807. márc. 1. No. 121.

Jung József 1792. május 12-én kötött szerződése: Mi Szabad Királyi kereskedő szamosujvári, másképpen örmény városi Papi Rend, Tanács, és meg hütölt közönség egy felöll, ugy nem külömben Jung Joseff Nemes Magyar országon szabad királyi Pest várossában lakó királyi, és Tsászári Epittő mester, más részről, adjuk tudtokra a kiknek illik, mindeneknek, hogy ez folyásban lévő 1792-ik esztendőben Pünkösd Havának 12-ik napján, a szamosujvári Plebaniai Templomnak tökéletesen lévő fel építése aránt, mentünk, és léptünk egy más között sub vinculo, infra natato, ilyen meg másolhatatlan, semmi kigondolható szín és Protectus alatt meg nem változható alkalomra, tudni illik: Én Jung Joseff (vagy in omnen Eventam successoram) taetozzam és légyek köteles az említett Templomot s annak Tserép alatt leendő fedelét, Tornyokot, az általam rajzolt, és az Méltosagos Groff Erdélyi Püspök Ur eö Excellentiájának ezen folyo Esztendőben, Pünkösd Havának 7-ik napján költ Levele szerént, minden Részben helyben hagyatt Delineatio szerént, két három Esztendök alatt, vagy ha lehet még hamarább fel építeni, egy szoval az alább meg irando munkákon, magam Költségemen allis tökéletes állapotra

vinni, hogy azokban leg kisebb fogyatkozás is ne tapasztalhassek. A melly magamra vállalt kötelességek közül következik *Elsőbbenis a kőmives munka* ilyen Rendel tartozom

a) A Templomnak mostani romlandó bolt hajtását, az segrestyének, és az ugy neve-tett Rosariumnakis felső boltozattyait le bontani.

b) A Templomnak Falait, az ujjonon készülendő Bolt hajtáshoz alkalmaztato magos-ságra fel emelni, ugy nem különben a meg hajlatt falakat Perpendicularii mértékre meg igazittatni, s egyenessé tenni.

c) A Tornnyokot azoknak meg határozott structurájával edjütt a Delinatio [!] sze-rént fel építeni.

d) Ugy szintén a Korust egy fel járó faragott kőből készülő jo tágas Grádittsaval meg tsináltatni, az hol pedig más felöli ismét más felöli fel járo Gráditts készíttethett volna, az helyett egy ajtós Kápolnát építeni.

e) A Templomban szabadon lévő kő oszlopokat megmárványoztatni, az hátra levő Capitellákat meg tsináltatni, ugy a Templomnak fele része alatt a Királyi Rendelések szerént külső ajtóval, bolt hajtás alatt Kriptát építeni.

f) Az egész Templomnak négy szegletü faragott Kőből ki rakott Pádimentumoztatá-sát (a székeknek allját, mely Téglával lészen ki rakattatva ki vévén) meg flastromoztatni.

g) A templomnak felső részét a fedél alatt körös körül egy darabbol állo faragott Kőből, a szerént, a mint a Delineatio mutatja, sub A., et B. ki rakattatni.

h) A Templomot körül belöll bé vakoltatni és meg fejerítetteti. Következik

Másodszor a Kőfarago Munka

Köteleztetem a faciadanak vagyis frontispiciumnak ajtait, ablakait, pártozattyait [!], az magam által megszerzendő faragott kövekből arra a Formalításra, mellyet mutat a Delineatio, el készíteni

3-or Az Áts munka e szerént

a) Tartozom a Templomnak mostani Fedeléről a Tserepet le szedettetni. Ugy

b) A mostani fa szarvazatot Kötéseket, minden ahoz tartozó munkával edgyütt el bontani, le veretni, és az után

c) Ha mi héjjanosság lenne tserépben, ... fákban, Létzekben vagy más ezen munká-hoz tartozó materiálékban mind azokat magam meg szerezni, és végre a Templomot jo és állandó Tserép fedél alá vétetni, meg készülvén a fedél.

d) Kötelességem lészen azon fedélhez a Templomot keresztül jo vastag tölgyfa gerendákkal keresztül kaptoltatni, az fekvés székben; ugy ismét mind a falaknak meg kötésire, mind másuvá, az hová szükségés, elegendő vasat. adni.

e) Én tartozom azzalis, hogy a ... fenyő deszkával meg pádimentumoztassam, és

f) Az Toronyokban az Padlásokat Tölgyfa Gerendákkal ki rakattassam. Ide járul azis,

g) Hogy az Sanctuarium felett, a rézmüves munkán kívül olyan Tornnyotskát épittsek, tsak ugyan a magam Költségemmel, mellyből a Harangnak kötele a segrestyében szolgál-jon—Egy szoval

h) Ugy értem, és értetni akarom, hogy a templomhoz tartozó minden áts munkákat véghez vitetni én tartozom, ide nem értvén a három harang Labakot, és a Tornnyoknak fedelét, mellyeket magamra nem vállaltam. Elő adja magát

Negyedszer az Asztalos Munka

Mint hogy az asztalos munkának minden nemét elő számlálni nem lehet, tehát csak generice szólván arra igérem magamot, hogy minden ezen mesterséget illető munkákat (a templom béli székeket, és a Tornnyoknak leg felsőbb ablakainak rámaít ki vevén) magam költségemen megkésztettem ugy pedig, hogy az ajtókat szükséges borittásokkal, az ablak rámaítot pedig Kemény fákkal meg erősítettett kötésekkal fogom meg tsináltatni. Követ-kezik

Ötödször a Lakatos munka

Mivel hogy az egész asztalos munka tölgy fából fog állani, arra való nézett szük-ségesképpen a Lakatos munkának meg czénosztottnak [!] kell lenni; kötelezem ezért maga-mot, hogy minden lakatos munkát e szerint fogok Frantzia Pléhekkal készíttetni, minden ajtókat erős pánt vasakkal, a kőben bé vert sarok vasakkal keményen meg erősítettett készületekkel tsináltatni, nem különben az Ablak rámaítban lévő szárnyakat tökéletesen meg vasaztatni, és minden ablakokat két felé nyiló szárnyakra tsináltatni magamot ajállom. Hátra vagyon

Hatodszor az üveges munka

Az ablakokat a szerint fogom tsináltatni, a miképpen a nemes városnak annak idejében fog tétszeni, ha tetszik karika, ha akarja pedig táblázott üvegekkel.

Mind ezen előre meg irtt hat punctumokban foglalt Declaratiokból világosan ki tetszven Jung Joseff Urnak a Templomnak, Tornyoknak, . és más ezekhez tartozó fen specificalt ... oriumoknak fel építésében, s el készítésében magára fel vállain kötelesegei; mostan tehát midőn minden munkáknak állandói voltárol hat esztendőig coreáltis volna, a város is kötelezi magát az alább megírandó pontoknak hiba nélkül való tellyesítésére; mellyek következnek ilyen rendel, és pedig

1° A fenn elő számláin minden néven nevezendő munkákért tartozik a város a másik félnek, Jung Joseff urnak fizetni 32 000 Rf. Harmintz kétezer Rfokot illy egymás után való következással.

a) midőn ezen contractus subscribáltatni és meg fog petsételtetni fizet a város	Rf	3000
b) midőn a munka el kezdődik	„	2000
c) a fundamentumnak ki rakása után	„	2000
d) Midőn a Frontispicium félig emeltetik	„	3000
e) A Toronyok ismét félig való fel építése után	„	3000
f) minek utána a Tornyok egészen fel rakattatnak	„	5000
g) A Tornyoknak mindenképpen leendő elkészítések után	„	200
h) A templom falainak felrakása után	„	3000
i) Minek utána az egázszz templomnak Boltozása meg készül	„	5000
k) Midőn minden munkának vége lészen	„	4000
Summa		<hr/> 32.000

2do Igéri a város magát arra, hogy a Pestről Szamosujvárra jövő Kőmives Legényeknek ide szállítására két négy Lovu szekereket fog rendelni most az eggyszer

3^{tio} Aztis ajállja, hogy az Építő mester urnak midőn Szamosujvárott meg jelenik, a munkának folyása alatt, mindenkor különös szállást, és Kosztot, úgy lovainak is Inter-tentiot fog adni.

4° Mostan a Templom körül lévő faragott kövek, és Mész, minden pénz nélkül által fog adattatni, de olly feltétellel, hogy a munkások bé végzésével ha mi mész fen maradna az légyen a városé, tsakugyan ingyen. Nem külömben az állás fák, Deszkák és más kőmives mesterséghez tartozó eszközökis penes conscriptionem kézhez adattatnak, ugy mindazonáltal, hogy vége lévén a munkának, viszont mindenek száma szerént resignaltassanak. Ugy szintén lévén a városnak hat kementze mesze, aztis azon árában, a mellyben jött a városnak, által adja, hasonlóképpen a készen lévő égetett téglátis ezerét négy Biban, annyi számban, a mennyiben a városnak által adatott, számlálatlan annak idejében kézhez adja; a vasakkal edgyütt illendő árok megfizetése mellett.

5° Kötelezi magát a város arrais, hogy a Templomnak ás Tornyoknak építésére meg kívántato fővenyet és Téglát maga meg hordatja, ugy a Kriptátis maga ki ásattatja. Végtére

6 A Téglá és Tserép csinálására szükséges képpen egy bizonyos alkalmatosságot kellettén az Építő Mester Urnak építeni, nem ellenzi a város a munkának bé végezésével annak leendő el adását.

A melly mind két részről együtt lett meg határozott akaratbul s egyezésből meg irt punctumok mü előttünk, mind két felek előtt fel olvastatván, azokat minden részeiben, s cikkelyeiben köz akartbol helyben hagyjuk, és ezennel sub vinculo 3000 Rftot per partem harum contractualium puncta qualiteremque alterantem posti alteri exalvendum, meg másithatatlanak lenni declarálván, végeztük aztis, hogy ezen együtt lett meg egyezésünkről irt alkalmi Levél terjedjen mind két részről következő succesorainknakis a fen irtt munkának bé végzéséig és a fen említett Cautionak ideiéig, és hogy két exemplárban meg irattatván, subscriptionk és szokott Petséteinknek erőssége alatt, mind két félnek ki adattassák; a mint hogy kiis adattatott. Szamosujvárrat, másképpen Örményvárosban 1792 esztendőben, Pünköst havának 12 ik Napján.

[Aláírták: Korbuly Kelemen, Benó Imre és Joseph Jung]

Jung József 1794. június 18-án kötött szerződése:

Mü Szabad Királyi Szamos Ujvári Papi-Rend, Tanács és meg hütöltt Közönség egy felől, más részről pedig Szabad Királyi Pest városi Polgár, és Eпитó Mester Jung Joseff

adjuk tudtokra a kiknek illik mindeneknek Mostaniaknak, és azután Következendőknek hogy t.i. az el mult 1792^{dik} esztendőben Pünkösöd Havának 12-ik Napján egy más között az ide való Parochialis Templomnak fel építése iránt véghez ment alkuról s meg egyezésről készült subscribált s meg petsételt, és mostis minden részeiben és Czikellyeiben helyben hagyott s meg erősített Contractushoz meg egyezett közönséges akarattól ezeket ragasztjuk és adjuk. Hogy

1mo Mivel az Tornyoknak oszlopai az hibás készületire nézve még az elmult 1793^{dik} Esztendőben 8-bernek 30^{dik} napján le omlottanak, és azért az már akkor jól építve volt Nagy Toronynak is le kellett esnie, tehát én alábbis subscribált Jung Joseff arra kötelezem magamat, hogy az Toronynak két oszlopaikat egészen faragott Kemény, és ép Kövekből fogom fel építeni; úgy pedig, hogy Szélessége a Chorusig egy Quadrát öl és két such, az Choruson pedig lennyül egy öl Magassága mint együtt 7 egész öl lészen. Efelett pedig

2do Mivel a Templom fedelének allyát az által való kötésekre nézve belől az Templom falán oszlopokra egy öllel fellyebb kellett emelni, úgy a mostan félben, és csonkán lévő Templom fedelétis ki nyujtani szükséges, ezeket tehát a Contractusban meg irt munkákon kívül magam költségemen állandóson el fogom készíteni.

3^{io} Az Contractualis Summából még hátra lévő, s még fel nem vett pénz iránt abban állt meg határozott akaratom, hogy az midőn az Ecclesia Cassájából bizonyos Summa fog adattatni, az tétessék le az ide való F6 Tisztelendő Urnak házánál, mellyből az Erogatio akképpen légyen, hogy tudni illik: hogy midőn az Pallérom vagy Nap-Szamosoknak bérit akarja minden hétnek az végén ki fizetni, vagy pedig az Templom építésére meg kívántato Materialékat vásárolni szándékozik, ollykor a le tett pénzből említett Pallér jelenlétében az említett Fő Tiszt. Plébános Urnak, és még egy hitelesnek, végyen magához annyi Summa pénzt, az mennyi a bé adando Specificatiohoz szükséges, melly illyentén Specificatiokban, vagy Quietantiákban lévő Summákat annak idejében minden difficultas nélkül acceptalni tartozom. Továbbá

4to Hogy az Ns. város elegendő képpen el hitethesse azt magával, hogy én a Contractus szerint állandó, és minden hiba nélkül való munkát fogok készíteni, azon történetre nézve tehát ha az hibás építés miatt akár mi romlás vagy kár következne, mind az eddig fel vett, mint pedig az ezután fel véendő pénznek elegendő és bizonyos Securitássára le kötöm, és inhypotecáлом Házaimat, minden Névvvel nevezendő akár holott található ingó ingatlan Vagyonaimmal együtt, tellyes hatalmat és Szabadságot engedvén arra, hogy a Ns. Város azokból minden Per, Patvar nélkül költségével és fáradságával együtt magának plenarium Contentumot vehessen, és vétethessen. A melly mostan elő számláltatott, és az említett Contractusban fel jedzett munkának is hiba nélkül való tellyesítésére ujrais Jung Joseff Ur magát el kötelezvén, mi-is ezen Városnak, és Ecclesiának részéről öntként való jó akarattól arra kötelezzük, és ajálljuk Magunkat, hogy a harmintz-két ezer Rf. Summát két ezer öt száz Rftokkal meg toldjuk, és annak idejében azon ötven Rfkal együtt, mellyeket az Áts-Mester embereknek Pestről való le Szállítása Titulussa alatt mostan applacidalunk az Eccla Cassájából, ki-is fizettjük.

Melly illyentén mint két részről véghez ment Egyezésről, és az első Contractusnak meg erősítéséről adjuk egy másnak ezen Neveinknek all-írása alatt költ, és Szokott Petséteinkkel-is megerősítettett Levelünket Szamos Ujváratt 1794-dik esztendőben, Sz. Iván Havának 18^{dik} Napján.

[Aláírták: Korbuly Kelemen plébános, Rátz Joákim főbiró, Benő Imre jegyző és Joseph Jung építőmester]

A budai Fortificationis Directio 1805. január 2-án kibocsátott Attestatuma: Mellynek ereje mellett Jung Joseffnek mint Fortificationis Építő-Mesternek Attestáltatik; hogy eő Kegyelme (a még Obries Lieutenant Rabányi Ur az Budai erősbéli épületeket kormányozta) külömb külömb féle aerialis épületeknek építése alkalmosságával a legnagyobb igyekezetét, és takarékoságot Aerariumnak hasznáival megmutatta légyen, úgy annyira, hogy tulajdon boldog emlékezetű Joseff Császár eő Felségének tellyes meglegedésit meg nyerte, ét hogy eő Felsége az Budai Fortificationis Directionak azzal az hozzá tétellel ajánlani Méltóztatott, hogy említett Jung ur az ki mutatott jeles próbái által elégségesen azt is meg bizonyította légyen, hogy, eő kegyelme nem tsak a rá továbbra bizatandó Építésbéli dolgokat tökéletesen el igazítani fogja, hanem még reménleni lehet, hogy Erdélyben az Szamos-Ujvári Templomot mellyis 43. Esztendőtől oltá Munkába vagyon és tökéleteségre nem mehetett, ohajtott képpen bé fogja végezni, és végtére az dolgot az Városi

Közönségnek tellyes meg nyugovására jova tenni: és mind hogy eő Felsége Személyesen meg ígérte, hogy az Szamos-ujváriakat segitteni fogja ezen építés dolgában, hogy tudni-illik említett Építő-Mester betsülete mellett fel fogadta, hogy az Templom epületét tökéletességre vinni fogja, ha az Város requisitiojára vagy is Kérésére emanált Felséges Rendelése mellett minek utanna az Fortificatorium által approbált Szamosujvári Reversalis által minden féle történhető esetben Securisaltatott volna, 1792-ik Esztendőben Szamos-Ujvárra indult.

Nem külömben hogy az Szamosujvári Város az Templom epületére nézve egyet értvén az akkori Kolozsvári Püspökkel Groff Battyáni eő Excellentiájával, ugyan azon épületet említett Obrist Lieutenant Rabányi Ur Directioja allá vagy általa ki nevezetett a'vagy el küldendő Plenipotentiariusának által adgya olly fel tétel alatt, hogy akár ki ezen Epületnek tökéletes helyre alítására Obrist. Lieutenant Ur által fog el-küldetetttni, vagy javasoltattni, tellyes hatalma légyen akár mi némü szükséges változásokat ujtításokat vagy hasznos dispositioikat, ha az történhető Környül-alások ugy kivannák, az Szamos Ujvári Községnek Költségére tulajdon jó vélekedése szerént, a nélkül, hogy ellene az Község valami praetentiot formálhason, minden képpen meg tenni, és véghez vinni; Ha pediglen Stipulált Kötések ellenére valami contraversia ellé adna magát, azon esetben az Szamos Ujvári város az egész dolgot teendő Itéletre az Mlgos. Cs. K. Fortificationis Directionak által fogja botsátani, melly tekintetben is az Tisztelt Directtionak a Varos 100 ft. önként ajánlotta.

Végtére hogy emiített Építő Mester Jung Ur, fenn meg irtt Conditiokkal mindenképpen Securisálva lévén a mint az Reversalis világosan ki mutattya, az Épületnek folytatását tisztelt Obrist-Lieutenant Rabányi Ur biztatására által vette légyen.

Következés képpen többször meg nevezett Építő Mester Jung Joseff Urnak tulajdon maga és Succesorainak betsületére ezen az egész történetet magában foglaló attestatum adattatik: Budan die 2^a January 1805.

Mind akkori Statuall Ingenieur Kapitány
Hatzenbergi Rendi Károly m.p.
Major

A vierzenheiligeni kolostortemplom és a bécsi Karlskirche: Weisbach, Werner: Die Kunst des Barok in Italien, Frankreich, Deutschland und Spanien. Berlin, 1924. 349, 352. Major Máté: Építészettörténet. II. Bp., 1955. 442, 443, 448, 452, 453, 455.

Az 1788-as renoválás nagy összegbe, 19 552 forint 41 krajcárba került; Thallinger mérnök és Überlacher ácsmester vezetése alatt zajlott le. Szongott Kristóf: i.m. II. 23.

A Jung építette torony leomlása: A harmadik szerződés 1. pontja (No. 109.), valamint az 1798. okt. 19-én kelt perirat (no. 115.). Jungnak a szamosujvári magisztrátushoz intézett levele, 1797. április 7. No. 125. Szongott Kristóf: i.m. II. 24—25.

A templom fedélszékét Franz Petrasch és Albrecht Pfeiler pesti ácsok készítették legényeikkel. No. 89—95. Szongott szerint Überlacher Antal ácsmester 1798. június 6-án fejezte be a plébánia-nagytemplomnál felvállalt munkáját, mely 53 683 forint 50 krajcárba került, tehát többbe, mint a templom felépítése. Nyilvánvaló elírásról lehet szó. Szongott Kristóf: i.m. II. 25.

A templom építésére vonatkozó hivatalos elszámolásokat a Specificatio Summarum címmel kezdődő irat tartalmazza. No. 128.

A Jung által el nem végzett munkákat sorolja fel az 1798. szept. 22-én kelt perirat. No. 128. 9. lap.

Az 1797. évi fizetési listák a 35—51, 54—56, 59, 61, 64—65, 67—69, 72—74, 77—80/a, 82—87. szám alatt található.

A templom további javításának kérdése: az 1839. június 26-án tartott közgyűlés jegyzőkönyvi kivonata. No. 124.

A XVIII. századi építőegyüttesek: Kapossy János: A magyar királyi udvari kamara építészei Mária Terézia korában. Századok. 1924. 587—588.

Rumpelnek bacai tevékenysége: AkadLt. A Lázár család gyalakutai levéltára, 1798, aug. 24-én kelt szerződés az 1799-es elszámolások között.

A KOLOZSVÁRI BAROKK MESTERKÖR

„Kép Iro Georgj“: *Introductio testium Intus Andrae Lajos de Sikeo (Sükő) contra Petrum Zako de bagas.* 1590. július 20. KÁLt. Udvarhely város levéltára. Prot. II/1. 41. lap.

Az 1697-es tűzvész: *J a k a b*: Kvár. III. 70.

Katonai jellegű építkezések: *J a k a b*: Kvár. III. 6, 18, 81, 87, 107—108. Először a Monostori kaputorony külső védőbástyája készül el, melyet 1716-ban „ex fundamento“ restauráltak. 1717-ben a délnyugati falat, valamint a szöglettornyot javították, és újraépítették a Szén utcai tornyot is. 1718-ban a Szabók bástyája nyeri el mai alakját. 1726-ban a Közép kapu bástyáját javítják, 1734-ben a Magyar és Torda utcai bástyák reparációját végzik, 1737-ben pedig a Monostori kapubástya restaurálásával a várépítő tevékenység befejeződik. Az új vár 1716 és 1718 között épült fel.

Egyházi építkezések: *Balogh*: Kvár. 35. *Bíró*: SzMt. *Bíró Vencel*: A Báthori—Apor Szeminárium története. Kvár., 1935. Uő.: A kolozsvári jezsuita egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században, Kvár, 1945. *P. Boros Fortunát*: A kétszázéves kolozsvári ferencrendiek kolostora. Pt. 1927. 491—493. *Esterházy János*: A kolozsvári ferencesek egyháza. *Magyar Sion.* 1866. 561—585. Uő.: A kolozsvári Sz. Mihály egyház története s építészeti leirata. *Archeológiai Közlemények.* 1863. 57—62. *Grandpierre Edit*: A kolozsvári Szt. Mihály templom. Cluj, 1936. *György Lajos*: A kolozsvári Szent Mihály egyház. Cluj—Kvár, 1924. *Ionescu*: ArhR. II. 239. *Jakab*: Kvár. III. 158, 323, 324—325, 327—328, 582. *Kelemen Lajos*: Biserica Sf. Mihail din Cluj. *Boabe de Grâu.* 1933. 130—137. *Kövári László*: Erdély építészeti emlékei. Kvár., 1866. 304. *Marica, Viorica*: Biserica Sf. Mihail din Cluj. Buc, 1967. 26—27. *Pascu, Șt.—Pataki J.—Popa, V*: Clujul. Cluj, 1957. 58—62. *Vătășianu*: ArtaF. 223—127, 614—616.

A városkép alakulása a Rákóczi-szabadságharc és az 1723-as tűzvész után: *J a k a b*: Kvár. III. 6, 72—76, 145—146.

A Szentkereszti ház építése: *J a k a b*: Kvár. III. 38.

A városi építkezések megindulása és a Gubernium: A Gubernium sok esetben rendelettel szorítja rá a városokat a hidak és az utak rendbentartására, ezen kívül elszámolásokat is kér a városi építkezésekről és renoválásokról. KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 857. (1741. február 9-i rendelet); No. 1751/516. (1751. június 15-i rendelet); No. 1754/576. (1754. március 23-án kelt rendelet); No. 1752/543, 1763/108.

Arisztokrata építkezések: *Teleki Ádámnak* a Farkas negyedben lévő házát például 800 forintra becsülték, *Wesselényi Istvánét* a Közép negyedben 1600 forintra. KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 1193. Építési engedélyek: KÁLt. KVLt. No. 1753/552; Fasc. II. No. 1146, 1447, 1452; No. 1763/1139, 1765/40, 1765/754, 1766/64, 1767/10, 1767/31, 1767/48, 1767/66, 1767/57. Fasc. II. No. 1448, 1296. *Țoca, Mircea*: Contribuții la cunoașterea arhitecturii Clujene din perioada barocului târziu. *Studia. Series Historia.* 1967. 1. szám, 37—53. Uő.: Despre plastica fațadelor în arhitectura laică Clujeană din perioada barocului târziu. *Acta Musei Napocensis.* 1966. 471—482.

Emeletes házak mentessége: KÁLt. KVLt. Prot. Jurid. 1780. 82. lap.

Kaszárnyaépítés: KÁLt. KVLt. No. 1767/81.

Katonakórház: KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 2260.

Polgári építők: KÁLt. KVLt. Prot. Jurid. 1780. 82, 311, 477. lap; 1785. 113. lap.

Városrendezés: *J a k a b*: Kvár. III. 413, 465—474, 477—480. *Benkő Margareta*: Probleme urbanistice ale orașului Cluj în prima jumătate a secolului al XIX-lea. SCIA. 1967. 2. szám. 237—240.

Utcakövezés: *J a k a b*: Kvár. III. 469, 481, 497, 499.

A Gubernium és a városrendezés: KÁLt. KVLt. No. 1793/104, 1790/291, 1797/372, 1792/23.

A Magyar utcai kapu megnyitása: KÁLt. KVLt. No. 1794/239.

Telekügyek, parcellázás: *J a k a b*: Kvár. III. 539—544, 693—694. *Balogh*: Kvár. 40. *Entz Géza*: Kolozsvári későbarokk és újklasszikus házak. *Kolozsvári Szemle.* 1943. 113. KÁLt. KVLt. No. 1797/95.

A századvégi egyházi építkezések: *Țoca, Mircea*: Despre fațada bisericii ortodoxe de pe str. Dr. Petru Groza din Cluj. *Acta Musei Napocensis.* 1968. 551—559. *Țoca, Mircea—Starmüller Géza*: Două biserici românești din Cluj în jurul

anului 1800. *Studia. Series Historia.* 1968. 31—44. Țoca, Mircea: Biserica unitariana din Cluj fi architectul său Anton Türk (sajtó alatt).

Cserép- és téglaegetés: KÁLt. KVLt. No. 1768/36. A Gubernium 1790. november 29-én kelt 9181. számú leirata a téglaegetés ügyében: No. 1790/394, 1794/43, 1794/59.

Az 1798-as tűzvész: J a k a b: Kvár. III. 735—736. KÁLt. KVLt. No. 1798/277.

Mesterek: J a k a b: Kvár. III, 76, 293. Az 1706-os városi munkálatoknál dolgozó kőművesek: KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 438. 1720—1730 közötti mesterek: az említettek kivül 2 asztalos, 1 üveges, 3 ötvös, 1 pléhes, 1 festő. Az 1740—1760 közötti mesterek: 8 ács, 10 asztalos, 2 lakatos, 1 üveges, 11 ötvös, 2 pléhes, 1 vasműves, 1 ónműves, 1 harangöntő, 7 rézműves, 1 téglavető, 1 órás, 17 kőműves, 3 kőfaragó, 2 szobrász, 2 festő, 2 rézmetsző. 1760—1770 közötti mesterek: 1 asztalos, 1 lakatos, 1 üveges, 6 ötvös, 2 rézműves, 9 kőműves, 1 szobrász, 2 rézmetsző, 2 festő, 1 fazekas. 1770—1780 közötti mesterek: 25 ács, 20 asztalos, 17 lakatos, 2 üveges, 26 ötvös, 2 pléhes, 37 fazekas, 1 órás, 20 kőműves, 3 kőfaragó. 1780—1790 közötti mesterek: 2 kőfaragó, 10 kőműves, 1 harangöntő, 1 órás, 1 fazekas, 1 rézműves, 1 ötvös, 2 lakatos, 6 asztalos, 5 ács, 1 rajzoló, 1 rézmetsző, 3 mérnök. 1790—1800 közötti mesterek: 12 asztalos, 2 lakatos, 1 üveges, 8 ötvös, 1 pléhes, 2 rézműves, 8 fazekas, 1 órás, 1 flaszterező, 1 kárpitos, 12 kőműves, 2 kőfaragó, 18 ács, 3 mérnök, 2 rézmetsző.

Idegen-összeírások: KÁLt. KVLt. Fasc. I. No. 19. Fasc. II. No. 475, 696.

Katona- és polgári építkezések közötti kapcsolat: A bástyák restaurálási tervei sajnos elvesztek, csupán egy 1734 januárjában készített, 1339 forint 14 krajcárra rúgó költségvetés-maradt meg Johannes Jacobus Breat mérnökkari főhadnagy aláírásával, Breat főhadnagy költségvetésében maga ajánlja takarékosági lehetőségül, hogy az ácsokat válasszák a „vitézkek közül“, mert azoknak csak 17 krajcár napszámot kell fizetni, s nem 30-at, mint a városi mestereknek. KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 747. Johann Conrad de Weiss mérnökkari alezredes, a Gyulafehérváron székelő Katonai Építési Hivatal igazgatója a jezsuiták által építendő „annonaria“-ról mond szakvéleményt. KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 823a.

Katona mesterek: KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 562, 941.

Más városokból beköltöző mesterek: KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 665. No. 1792/29. B í r ó: SzMt. 24, 53—54, 57, 58, 84. B í r ó: Kvár. 126. J a k a b: Kvár. 619. Kelemen Lajos: A szászlónai ref. templom mennyezet- és karfestményei. MSz. 1927. 7. és következő lapok (Umling). U ő.: Kolozsvári műemlékkronika. Pt. 1938. 11—12 (Tauffer). Lásd még e kötetnek a hadadi kastélyról, a Bánffy palotáról és a Szamosújvári templomról szóló írásait.

Jezsuita kapcsolatok: B í r ó: SzMt. 26, 45. KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 941.

Mestereink származása: Lásd az idegen-összeírásokat, valamint B í r ó: GerTK. 92. Pataki Dénes: A magyar rézmetszés története. Bp., 1951. 221—222. KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 1512, 2264.

Együtt dolgozó mesterek: Lásd az idegen összeírásokat, valamint B í r ó: SzMt, 13. B í r ó: Nagyv. 29. és e kötetnek a szamosújvári templom történetével foglalkozó írását.

Céhek: KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 562. No. 1789/761. Kelemen Lajos: Adatok a kolozsvári képírás történetéhez. *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárából.* 1916. 165—174.

Céhek és betelepedők: J a k a b: Kvár. III. 279—280, 592, 596. KÁLt. KVLt. No. 1796/256. Prot. Jurid. 1780. 384—387, 390—391; 1790. 309, 420. lap.

Kontárok, legények: J a k a b: Kvár. III. 294. Directiva Regulák: J a k a b: Kvár. III. 591—592. KÁLt. KVLt. Prot. Jurid. 1785. 261; 1780. 259; No. 1796/272.

Anyagi helyzet: J a k a b: Kvár. III. 293. KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 1512 (a kolozsvári mesterek összeírása).

Limitációk: KÁLt. KVLt. Fasc. II. No. 775; No. 1793/192.